[illegible]

౨౦

౧ శ్రీగజాననాయ నమః॥ జ్ఞానమయేభ్యో గురుభ్యః॥ విశ్వైకతాతజనన్యోః శివంకరగిరీశయోః। మిథః సంభాష్య
యయా స్మేరం హేరంబం సముపాస్మహే॥ గురుమివ గురుమిహానత్వా తత్కృతశబ్దశక్తిప్రకాశికాః। శ్రీరామభద్రవ్రత
తీ కురుతే టీకాం ముదే సుధియః॥ శ్రీః। శబ్దశక్తీతి। శబ్దస్య శక్తి ర్బోధజనసామర్థ్యం న తు ప్రకాశికేత్యర్థః। తేన
గ్రంథస్య లక్షణాదిప్రకాశకత్వేపి న క్షతిః। గ్రంథారంభే గ్రంథస్యారంభదశాయాం। వాక్యసమూహో గ్రంథః। ఆను
పూర్వీవిశేషో వా। విఘ్నవిఘాతాయేతి। సమాప్తిమంగళస్య ప్రభావాదితి భావః। సముచితామితి। శబ్దవివేచ
నే దేవతాంతరమపేక్ష్య శబ్దస్య ప్రథమోపస్థితత్వాదభ్యర్హితత్వాచ్చేతి భావః। గ్రంథకృదిత్యనేనాభ్రాంతత్వం సూ
చితం। స్మరతి స్మేతి సః స్మరత్యర్థః। స్మేనాతీత ఇతి అతీతే లట్ విధానాత్ స్మరణకాలమాహ అనుభవేత్యాదినా॥
పరస్పరేతి వాఙ్మయాధిదేవత్వాదిపదసత్వేన లబ్ధస్య దేవతాంతరవ్యతిరేకాలంకారస్య వ్యంజకత్వం స్ఫుటీకరోతి। ఇ
తరా తావదితి॥ ఇతరా సరస్వతీభిన్నా న సంభావ్యా సా దృగ్రహామయాం। నాపన్నా నరిపటవతీనో హ్యర్థః। యో
నాపి ఇత్యత్ర ప్రపదస్య స్వస్య పరతయా స్వస్యాపి యస్యార్థో యోనాపి ఇత్యర్థమనురుద్ధ్య స్వస్య యత్వం విప్రలంభో
తి। స్వస్యాపి పాసితమితి। స్వస్యాపి పాసకేత్యర్థః। అర్థేన సమం స్వస్య యస్య సంబంధం స్ఫుటీకరోతి వర్ణనాత్మా। అఖిలేతి

౨ తేతి। యో నాపి సమర్థాన్ సోపాసితు రభిలషితార్థం ఇత్యనుషజ్యతే। సకలపదస్య వృత్తిరేకార్థీభావో హి। నేష సమ
స్తోపాసకః ఇతి। అనుభవస్య స్మృతిజనకసంస్కారదర్శనాదిరూపస్య। సర్వః పదస్య వృత్తిరేకార్థీభావో హి। జనికాపి చేతి॥
అనుభవస్యేత్యనుషజ్యతే। న సర్వః న తత్ప్రకారకత్। ఏవ విశేషణ నిష్ఠస్య విశేషాంతర విధాయకత్వం వ్యుత్పత్తిసిద్ధమత
స్త దాహ। కింత్వితి। మనుబ ఇత్యస్య ఉపాసక ఇత్యాదిః। సాకాంక్షేత్యాదిశాబ్దబోధానుకూలైః సాకాంక్షేతి వి
సంనత్యయోన్వయైరుపాసితాన్వ్యతీతే త్యర్థః। అత్రాసన్నత్వావృత్తిమత్త్వం। ఏక వాక్యతాపన్నత్వం వా వృత్త్యపదార్థస్త్రి
తిరూపాసత్త్రేః స్వరూపసత్త్వవివాస్వయం అనుభవం ప్రతి హేతుతాయాం అన్యత్రైవ శక్తత్వాదితి ధ్యేయం॥ అనుభవం
స్మృత్యస్య చాన్యేనం। ననుస్త్రం ధకృతా సరస్వతీస్మృతాంతథాపి తత్స్మరణాత్మకః సోపాసనస్య త్రంధాదావుపనిబం
ధోన్వర్థ ఇత్యత ఆహ। అత ఇతి। ఉపాస్య విశిష్టైరితి శేషః। పూర్వకారికయోః [illegible] ద్యుత సంగత్యా కారికాంత
రమవతారయతి॥ శబ్దేతి। స్వార్థస్య వృత్త్యాసేవ పస్థాప్యస్య సాకాంక్ష శబ్దానాం శ్రవణోత్తరం త
దుపస్థాప్యానాం అర్థానాం అసంసర్గాగ్రహమాత్రం న తు విశిష్టానుభవ ఇత్యాశయేనోక్తం యదీతి॥ ప్రాప్తే
క్షితే ఏవేతి। తదిత్యాదిః। స్వార్థస్య తాత్కాలిక ప్రత్యక్షే శబ్దానామనుపయుక్తత్వాదాహ। జ్ఞాపనయిక ఇతి॥ నను స్వ

ర్మస్యైవ పక్షనియమే ప్రత్యక్షమూలం తాదృశవ్యాప్త్యనుభవహేతుత్వస్య శబ్దే సంభవాన్నోక్తకారికార్థస్య యోగ్యత్వమత ఆ
హ న చ తత్రేతి॥ స్వధర్మస్యైవ పక్షేత్ర ప్రత్యక్షే స్వధర్మోపస్థితి ద్వారా శబ్దస్య హేతుతాయాం మానాభావాదన్యథా
సిద్ధేశ్చాహ। తత్సిద్ధిస్త్వపి చేదితి ప్రత్యక్షేష్వపి యదీత్యర్థః। స్వధర్మస్యానుభవే చేద్ధేతురిత్యనుషజ్యతే। న చ త
త్రేతి। తత్ర స్వధర్మస్యానుమానే పక్షధర్మస్య హేతురిత్యర్థః। పక్ష ఇత్యస్య వివరణం సాకాంక్షత్వాది ధీమాత్రేణే
తి। వ్యాప్తిబుద్ధ్యాదేరితి వ్యాప్త్యాదిబుద్ధేరనుమితిహేతుత్వాదితి భావః। తథా చ పరస్పరసాకాంక్షత్వాదిప్రకా
రేణోపస్థితానాం పదార్థానుభవం తనుత ఇతి ప్రాగుక్తకారికార్థస్య బాధ ఇతి భావః॥ ఔపమితత్వాత్తు శబ్దస్యాను
భవాన్తరస్య హేతుత్వం శబ్దే బాధితమత ఉక్తమన్వయబోధనామకమితి। తదర్థాన్వయబోధం చేదితి॥ సా
కాంక్షశబ్దోపస్థాప్యార్థస్యాన్వయావగాహీత్యర్థః। సోఽయం బోధః నియంత్రితార్థతావత్తాపదోపస్థాప్యా
ర్థస్యైవావగాహిత్వాత్। న ప్రత్యక్షం। న జ్ఞానవిశేషః। న ప్రత్యక్షోనామానుమిత్యేవ పారతః। అర్థవాదస్య ప్రమా
ణత్వాదీనాం గుణానాం మతే సాకాంక్షత్వాదితో సాన్వయబోధ ఇత్యతః స్థలాంతరమాహ। నాపి ఇతి। ఆది
నా సామానాధికరణ్యాదిః పరిగ్రహః। విలక్షణాః శాబ్దతావచ్ఛిన్నైజాత్యపార్శ్వమాత్రవృత్తిశాబ్దత్వజాతేరతిప్రసక్తి

౦చరాం
౨ వారణాయ స్వాశ్రయవృత్తిత్వాభావవత్త్వముపపాదయన్నాహ । యత్రేతి । విలక్షణసంయోగ ఇత్యర్థః । ఉపస్థితిమాత్రమిత్య
స్యోపస్థితాం సంసర్గకమిత్యాదిః । అనుభవికత్వాదితి । సామగ్రీత్వేన ఋజుకోపమాత్రస్య సువ్యవసాయస్య సత్త్వాదితి భా
వః । న సూక్తానుభవేణ వివాదగ్రస్త ఇత్యత ఆహ । అన్యథేతి । తత్రాపి పర్వతం వహ్నిమత్తయానుమితో నానుమిత్యనువ్యవసా
యస్యాపహ్నోతుం శక్యత్వాదితి భావః । నను సాంశాంకేశబ్దైర్ధ్యర్థస్తధర్మాణాం విశిష్టబుద్ధిర్భాగవత్త్వేవ పరంతు సంస్కారతదిరిత్వ
తః సర్వధర్మానుభవహేతుత్వం శబ్దస్య బాధితమిత్యాశంకతే ॥ న చాహం వితి । అహం వహ్నియదుబోధః నిరాచష్టే సమా
నేతి । యద్ధర్మికయద్వృత్తిసంస్కారః పూర్వం నాస్తి తద్ధర్మికతద్వృత్త్యాస్య యదుబోధస్య కారణాబాధేన స్మృతిత్వాసం
భవాదితి భావః । నాపీతి అహం విత్యనుష్ఠ్యతే । ప్రకారాంతరేణేత్యనుమానాదినా । నను ప్రకారాంతరేణోపస్థితస్య
ధర్మస్య శాబ్దధీవిషయత్వేపి న తద్ధర్మవిషయకత్వేన శాబ్దబోధస్యానువ్యవసాయస్తద్ధర్మవిషయకత్వేన శాబ్ద
పద బోధస్యానువ్యవసాయం ప్రతి తద్ధర్మవత్త్వేన తద్బోధకశాబ్దత్వేన హేతుత్వాంతరస్యావశ్యకత్వాదిత ఆహ । తత్తద్వి
మా తి । నను ప్రాణిశకత్వేనైన్యాక్షకత్వాకారదంపత్యాం ప్రాణిత్వత్వం ఖండయతి । ఇతరబాధేతి ॥
జలాహరణం నహి ద్రుఘటకరణం ఇత్యేవమితరబాధకత్వోత్సాత్పంఘటేన జలమాహరేదిత్యాదివాక్యజన్యస్య బుద్ధే
దశాం ౦చరాం

తరఘటేన జలాహరణం కార్యమిత్యర్థః॥ నను ప్రాచ్యైః పటోపస్థిత్యైవ శాబ్దధీప్రకారతోపప
న్నాం ముక్తత్రమేణాన్వితే తరత్వజ్ఞానం వివాదగ్రస్తం ఇతరబాధవశాం వ్యస్తగత్వాయః ప్రతియోఘటస్తస్యైవ
ఘటత్వేనభానేనాపసవస్సాం దతత ఆహ॥ గవాదావితి॥ తావతాపీతి। తద్విషయకత్వేన శాబ్దస్యానువ్యవసా
యం ప్రతితదర్థపదజన్యత దిగ్జాంబర శాబ్దత్వేన హేతుత్వోపపత్తేరిత్యర్థః। ఉపనీతయోః ప్రత్యక్షే
విశేషణవిశేష్యభావస్య కామచారాదితి భావః। అత ఏవ। నిమంత్రితవిషయతావచ్ఛేద। అన్వాకారస్తత్రా
స్యప్రయోజకః। పూర్వేతి। పూర్వేప్యవస్థిత్యవత్ప్రత్యక్షత్వేన నిశ్చితస్యేత్యర్థః। బాధకసత్త్వేతత ఏవ పరామృష్ట
స్య తస్యంతరస్య తత్రాభానే సంభవాదాహ। అసతీతి॥ నచేతి। నైవ్రపటోఘట ఇత్యత్ర ప్రయోగః। ఘటః కర్మత్వమిత్యా
దినిరాకాంక్షపదైస్సహైవస్థిత్యస్యాపిన శాబ్దధీరతఆకాంక్షా సాకాంక్షేతి। ప్రత్యక్షానుమిత్యాదిరిత్యత్ర ప్రత్యక్ష
పదం పూర్వవమతానుసారేణాంత్రప్రత్యక్షం। ప్రసామగ్రీతి। స్వోపనయప్రాప్యపత్తౌ జ్ఞానాదిసత్త్వేనేత్యర్థః
॥ నను ప్రత్యక్షతాపి నానుమితితాపచ్ఛేదకం ప్రతి శాబ్దసామగ్ర్యా ప్రతిబంధకత్వస్య క్లృప్తతాపన్నత్వదో
ష ఇత్యతఆహ॥ శాబ్దమతేరితి॥ అసంభవాదితి। శాబ్దస్యాపి ప్రత్యక్షత్వేన తం ప్రతి స్వసామగ్ర్యాః ప్రతిబంధకత్వ

యోగాదితి భావః। నను శాబ్దేఽపి ప్రత్యక్షత్వావచ్ఛిన్నం ప్రత్యేవ శాబ్దసామగ్ర్యాః ప్రతిబంధకత్వం వాచ్యం।
అతో నోక్తదోష ఇత్యత ఆహ॥ శాబ్దేష్వితి॥ తస్యాః శాబ్దసామగ్ర్యాః ప్రత్యక్షాదిభిన్నత్వేఽపి। నచాస్తి తద
ది ప్రకారక ప్రత్యక్షం ప్రత్యక్షత్వావచ్ఛేదనయుక్త్యా హేతుత్వే ప్రత్యక్షసామగ్ర్యైవ శాబ్దధియః ప్రత్యక్షత్వాపా
నమితి వాచ్యం। తత్ప్రకారకానుభవత్వావచ్ఛిన్నం ప్రత్యేవ తద్జ్ఞానత్వేన హేతుత్వాదితి భావః। అథవేతి॥ అ
నుభావికే ఇత్యుత్రస్వయం। ఏతే యోగ్యతాకాంక్షే। ఏకపదార్థేఽపరపదార్థవత్త్వం యది యోగ్యతా తదాహ
దాపి విశేషాపత్తేః॥ అతోఽన్యవిధాం యోగ్యతామాహ। అస్తిత్వాదేర్బాధవిరహత్వరూపమితి। నను యోగ్య
తానిశ్చయస్యానావశ్యకత్వే వాక్యమతే జ్ఞాయమానం నవీనస్యానుకరణం తత్రాపి యోగ్యతామాత్రం కిం
నమస్త్విత్యత ఆహ। యోగ్యతేతి। తస్య సంసర్గానుమానస్య తథాత్వాపత్తేః। అన్వయబుద్ధిత్వాపత్తేః।
నన్వయబుద్ధేరనాకాంక్షపదత్వేనాపి సత్వం తత్త్రేణావిరోధిత్వవాచ్యమత ఆహ। యోగ్యతాయా ఇతి। తథా చ
యోగ్యతాయాః సంశయసాధారణ్యే జ్ఞానసత్త్వేపి శాబ్దబుద్ధేరుదయాత్ తస్య శాబ్దానుమితిత్వే నిశ్చయ
త్వేనైవ హేతుత్వం వాచ్యం। యోగ్యతాయాం మతథిత్వతోపి యోగ్యతానానుమేయేతి భావః। ననాపి కాం
క్షా హేతునైవ తత్తత్సిద్ధేరయమత ఆహ। నవాదావితి। తథా చ శాబ్దస్థితావాగాకాంక్షావత్వాదిత్యనుమానేతత్త్ర

దానుపూర్వ్యప్రత్యవసితస్య ఆకాంక్షావత్త్వహేతోః పదార్థోపస్థితేః స్వరూపాసిద్ధత్వాత్ నానుమానం శక్యమితి
భావః। అత ఏవ ఆకాంక్షావత్త్వహేతోః స్వరూపాసిద్ధితాపాదితేవ। అసిద్ధేరితి। తథా చ విశిష్టవిశేషణాంశస్య
స్వరూపస్య విశిష్టస్య విశేష్యవృత్తిసత్త్వైకసత్త్వాత్। విశేషణావిశిష్టయోః సామానాధికరణ్యాభావాదితి భావః।
అసిద్ధిం పరిహరన్ వైశేషికః శంకతే। అథేతి। పదస్మారితత్వహేతోర్వ్యభిచారితాపాదమాహ। స్వధర్మిణేత్యాదినా। స్వ
పదస్య పక్షపరత్వే దృష్టాంతాసిద్ధిరత ఆహ। అస్తిపదేతి। అత్రాపి ఘటపదస్మారితత్వం నానార్థత్వాదౌ వ్యభిచా
రి ఇత్యత్రోఽస్తిపదేత్యాదినా। ఘటస్య ఘటపదస్మారితత్వాభావాదృష్టాంతాంతరమాహ। చక్షురాదీతి। దిక్షేత్రస్య
నాశిభూతత్వేనేత్యాదికేశతస్యాపి ఘటపదస్మారితత్వాదితి భావః। అన్వయధీయః శాబ్దబుద్ధేః। నన్వయ వ్య
బోధస్యానుమితిత్వేఽపి సమభివ్యాహృతత్వజ్ఞానం న కారణం తథా చ హేతువిశేషణాసిద్ధిరత ఆహ। పదా
నామితి। తస్య సమభివ్యాహృతత్వనిశ్చయస్య। అస్తిత్వాంవిత్యమానత్వమిత్యభిప్రేత్య శంకతే। నచేతి। తస్య వ్యభిచార
స్య। మాంభూత్తస్య ఘటానుమానే వ్యభిచారితో దోషస్తదగ్రహదశాయామేవ వ్యాప్తినిశ్చయాత్ పరామర్శాను
మానేతు స్యాదత ఆహ। ఏకవిధేతి। కేచిత్తు। నను వ్యభిచారగ్రహస్థలే సంభాయమానాన్వయం ప్రతి నానుమి
త్యనతార్థో త్వత ఆహైకవిధేత్యాహుః। నత్వేకవిధవ్యభిచారగ్రహసత్త్వే వ్యాప్తినిశ్చయాభావాత్తథామేవ మత

ఆహ। సమానేత్యాదినా। అశక్తహేతునా। అస్తిపదసమభివ్యాహృతసోపపదస్మారితత్వప్రహేతునా। అనిష్పత్తే
౯ రితి। తథాచ ప్రకృతప్రహేతోః పక్షవృత్తిత్వాభావప్రహదశాయాం పరామర్శానుత్పాదేన తదానీమనుత్ప
న్నస్యాప్యయబాధస్యానుమితిత్వం దుర్ఘటమితి భావః। ననుసవాదేః పదస్మారితత్వాభావప్రహదశాయాం
శాబ్దబుద్ధిరసిద్ధిత్వేత ఆహ। పదజన్యేతి। నతుజన్యతా। అనుమితౌ వ్యాప్యవత్తానిశ్చయస్యైవ హేతుత్వాదితి భావః।
నస్వైవం బాధకాభావ ఏవ తత్ర మానం స్యాదివ్యాప్తేః స్వత ఆహ। ద్రితి। తత్స్మారితత్వప్రహాదితి। పదజన్యపదార్థ
స్మృతత్వప్రహాదిత్యర్థః। ఏతేనేతి వక్ష్యమాణదోషాణాత్యర్థః। పరాస్తమిత్యన్వయః। అన్వయదృష్టాంతాభావా
దాహ। యస్యైవమితి। ఉక్తానపూర్వకేతి। అస్త్విత్యుపదిగ్విషయకేత్యాదినా। సమాజనిమంసవర్ణాదిసిద్ధం। అశక్తహేతాత్॥
అస్తిపదసాకాంక్షసోపత్వలింగజ్ఞానాత్। అనిష్పత్తేరితి। తథాచబాధనిశ్చయాదనుమిత్యసిద్ధిరితి భావః। న
నుతాదృశజ్ఞానపూర్వకత్వాద్వ్యాభావనిశ్చయదశాయాం సో విశిష్టకాస్తిత్వప్రకారకాన్వయబోధస్యసమ
జనినత్వమేవాసిద్ధమత ఆహ। వాక్యార్థేతి। ప్రాగనుపస్థితప్రకృతానుమితేస్తత్పూర్వమనుపస్థితప్రకార్థ
స్యానుపస్థితావపి ప్రత్యేకపదార్థోపస్థితాపి ఇతరబాధస్థలవద్విశిష్టవిశేషణామితివ్యాయేన నైవానుమితేః సం

భవాత్వప్రియశ ఇత్యుక్తం। ననువ్యాప్తిరేకజ్ఞానాదేవం యత్రానుమితిర్భావితా తత్ర చ న సంభవజ్ఞానాద్వ్యాపయోం
న ఇత్యత ఆహ। వస్తుత ఇతి। వస్తుతోం వస్తునత్వాదిత్యర్థః। నిరుక్తానువ్యవసాయం సత్త్వముక్త్వా విరుద్ధానువ్యవ
సాయమప్యాహ। ప్రత్యుతేతి। తథాచ విపరీతే అతత్త్వేత ఇతి శేషః। సంతుష్టప్రయోగాభావేన స్త్రుద్ధాతోః శాబ్ద
త్వప్రకశేక్షతావచ్ఛేదకత్వాదుక్తానువ్యవసాయ ఏవ సిద్ధ ఇత్యత ఆహ। శ్రోతవ్య ఇతి। అపౌరుషేయత్వాత్। అస్తి-
త్వేనశాంశ్రుతేం నత్వనుమిత ఇత్యనుభవః। భ్రాంతిః భ్రమః। న కిం చ యుక్తిరితి। తత్రాపి వహ్నిర్వ్యనుమితి వహ్నిర్వ్యాపి
పదజన్యానుమితిత్వాదిత్యనుమానానంతరం పదజ్ఞానజన్యత్వహేతునానుమితేః శాబ్దత్వానుమానసంభవా
దిత్యాశయః। నను ప్రత్యక్షసామగ్య్రా అవజన్యత్వేనైవానుమితేః శాబ్దస్యత్వసాధనీయమత ఆహ। అనుమితా
వివేతి। మిత్రవిషయకానుమితిసామగ్య్రాః బలవత్త్వాత్ ప్రతిబంధకత్వాసంభవాత్। సమానేతి। దుష్కరత్వాదితి। త
థాచ శాబ్దస్య ప్రత్యక్షసామగ్య్రభావజన్యత్వహేతునానుమిత్వస్యత్వసాధనే బాధకాభావః। నవ్యానుమితేః ప
దజన్యత్వం ప్రకల్ప్య న్యాయబోధత్వస్వీకారేం దుర్ఘటః। శాబ్దబుద్ధావపి ఆకాంక్షాద్యవగమస్య హేతుత్వాత్
అన్యథా నిరాకాంక్షవాక్యాదపి శాబ్దాపత్తేరత ఆకాంక్షాదిజ్ఞానం తత్ర సంపాదయతి। పదాదిత్యాదినా।। నను

ప్రాదేశమాత్రాభావ ఇత్యాద్యప్రసిద్ధసాధ్యకానుమితిస్థలే పూర్వసాధ్యస్యానుపస్థితత్వాత్ న సాధ్యవాచక
పదస్య స్మరణాత్ సంశయవాదాహ। కించేతి। అస్మాకం నైయాయికానాం। తథావిధాన్వయబోధ ఇతి। ఘట ప్రతియో-
గితాకాభావ ఇత్యన్వయ ఇత్యర్థః। పరేషాం వైశేషికాణాం తత్ సాకాంక్షేతి। ప్రతియోగితాసంసర్గేణ ఘ
టసాకాంక్షేత్యర్థః। అభావాదవిషయీకరణాత్। విశేష్యత్వేనైవాన్వయస్య తత్ర భానాదితి భావః। నను ఘ
టాదిపదస్య స్వపదస్య ఘటాద్యుపస్థాపకత్వేన నైయాయికమతే ఆహ। అన్యథేతి। ఘటాదిపదస్య తాదృశ
ప్రాహకత్వే ఇత్యర్థః। తత్రాపి। ఘటేపి సత్త్వావాదపి। అపలాపాపత్తేరితి। తథా చ పదార్థస్య యోగ్యస్య
యోగ్యాదస్యానుభవసిద్ధస్యాపలాపప్రసం[illegible]దిత్యర్థః। [illegible] కస్మాచ్చ సం[illegible]నిరసితుం త[illegible]తి [illegible]తా[illegible]లికామూహా॥ సా
కాంక్షేత్యాదేరితి ఆదినా॥ ఆదియోగ్యతాదేః పరిగ్రహః। వాక్యార్థగోచరజ్ఞానే నేతి। విశేష్య పదార్థవిశేషణ పరప
దార్థగోచరజ్ఞానే యద్ధర్మస్య ప్రాత్రిమ గ్రంథసంగతేః। నను శాబ్దబోధస్యానుమితిత్వే కిం బాధకమత ఆ
హ। సిద్ధిసత్త్వే ఇతి। సిషాధయిషావిరహవిశిష్టసాధ్యనిశ్చయస్య [illegible] బంధకతయా వినానుమిత్సాం తత్రా తి
న్వయబోధేన స్యాదితి భావః। తథా చ కస్మైయోగ్యతాయై రత ఆహ। కించేతి। ప్రమాణప్రత్యక్షస్యాపి త

బాధితేయం అన్యథాజ్ఞానత్వప్రమాణాపత్తిరతో విశేష్యేతి। తద్వృత్తి తదవగాహిత్వేతదర్థః। నను యద్బాధి
తేయద్యజ్ఞానస్య సమానాకారనిశ్చయోత్తరత్వం తద్బాధితేయం స్యాద్యజ్ఞానస్యైవ ప్రమాత్వం స్యాదితం కిమ
వచ్ఛేదాం తద్భ్రాన్తే సత్యతత్త్వే। అత ఏవేతి। అవచ్ఛేదేనైతస్య ప్రవేశాదేవేత్యర్థః। తాసాం అయం ఘట ఇత్యా
దిప్రత్యక్షవ్యక్తీనాం అనుభవసమలబ్ధానాం అనుభవప్రయోజ్యానాం జ్ఞాతానిశ్చితా। అపూర్వతావేత్యా
ద్యభావో ధాతుప్పర్వమప్రతీతత్వాత్తత్త్వేనైవ। అ ప్రామాణ్యనిశ్చయోత్తరకాలేనైవ। నచైవమితి చేదః। తద్గ్రహస్య
వాక్యార్థగ్రహస్య। అన్యథా శాబ్దధియః పూర్వం వాక్యార్థగ్రహప్రామాణ్యసన్దేహాత్త్వే। నను తాః శా
బ్దజ్ఞానం ప్రతి నిరుక్తప్రామాణ్యనిశ్చయః కారణం వాచ్యమతోపి విధేయం నానుపాదక ఇత్యతో దో
షాంతరమాహ। ఏకపదార్థ ఇతి। తథాచ ప్రామాణ్యనిశ్చయస్య శాబ్దబోధం ప్రతి హేతుత్వాదితి భావః। అ
త ఏవేతి। తత్ర శాబ్దే హేతురితి। యద్యపి సంశయనివృత్తికర నిశ్చయతాయదుత్పత్తి ప్రతిబన్ధకతా తత్తన్నిశ్చ
యస్య ప్రమితి వ్యాప్తిః ప్రామాణ్యనిశ్చయత్వాదితి భావః। అసిద్ధిరితి। అప్రామాణ్యసంశయాదపి శాబ్దోత్పత్తి దర్శన
వ్యభిచారాత్తన్నిశ్చయస్య హేతుత్వాసిద్ధిః శంకితే। నవ్యేతి। సిద్ధసాధనస్య హీతప్రాహిత్వేనాప్రమాత్వం

తాత్పర్యప్రత్యేతి నిశ్చయానుకూల్యేనేతి ప్రాక్తనే నాన్వయః। అన్యథా తాత్పర్యవిషయస్య హేతుత్వే ఘటక
౨ ర్మతావచ్ఛిన్నేతి వాక్యధర్మిక ఇత్యాదిః। కర్మతాధర్మికఘటాన్వయబోధేచ్ఛయానుచ్చరితత్వస్య తద్ధర్మః। ఘటక
ర్మతావచ్ఛేదేతి। ఘటీయకర్మతాన్వయబోధేచ్ఛయా ఉచ్చరితత్వస్య తద్ధర్మః। తస్య శాబ్దబోధే। వా
క్యార్థస్య కర్మత్వమాధేయతాసంబంధేన ఘటవదితి ప్రకారకస్య। తత్ర తాత్పర్యే। ఘటమితి వాక్యం కర్మతా
ధర్మికాధేయతాసంబంధేన ఘటప్రకారకప్రతీతిజనకత్వేనాభిమతమిత్యాది తాత్పర్యవిషయస్య హేతుత్వం వాచ్యం।
అన్యథా తాదృశతాత్పర్యాభావనిశ్చయదశాయామపి కర్మత్వమాధేయతయా ఘటీయమిత్యాదిశాబ్దధీ
ప్రసంగాత్ తథా చ తత్ర వాక్యార్థస్య నివేశావశ్యకతయా శాబ్దబోధానువాదకస్య దతల్హాహావస్తురితి।।
వాక్యాంతరస్యాశ్రయమాణస్య। న తు తత్తద్వాక్యవ్యక్తిధర్మికతాత్పర్యనిశ్చయస్య హేతుత్వం వాచ్యమత
ఆహ। తస్యైవేతి। లాఘవాదాహ భావనిశ్చయ ఇతి। ఘటకర్మతాదిపరత్వనిశ్చయస్యేతి। ఇదానీం తనస్యేతి శే
షః। అన్యథా వ్యభిచారితాదవస్థ్యాదితి భావః। హేతుత్వం ప్రమేయమితి। అత్ర యద్యపి కర్మతాధర్మికఘ
టప్రకారకశాబ్దబోధే ఘటమిత్యాదివాక్యధర్మికనిరుక్తతాత్పర్యనిశ్చయత్వేన హేతుత్వం ఫలకమిత్యాది

వాక్యజన్యే తాదృశబోధే వ్యభిచారాత్। న చ ఘటమిత్యాది వాక్యజన్య తాదృశాన్వయబోధం ప్రత్యేవ తాదృశ
వాక్యధర్మికా నిరుక్త తాత్పర్యనిశ్చయత్వేన హేతుత్వం ఘటమిత్యాకారక వాక్యాంతరం తాదృశ ప్రతీతి పరం ఇ
దం తు ఘటమిత్యాకారక వాక్యం న తథేతి గ్రహేపి ఘటమిత్యాది వాక్యాత్ తాదృశ ధీ ప్రసంగాత్। తథాపి ఘట
మిత్యాది తత్తద్వాక్యజన్యంశ-త్వ తాద్ధర్మిక ఘటాన్వయబోధత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి ఘటమిత్యాకారక-తద్వాక్య
ధర్మిక-తాదృశ ప్రతీతి పరత్వ నిశ్చయత్వేనైవ తథాత్వం। న చైవం ఘటమిత్యతః కర్మత్వే ఘటాన్వయబోధదశా
యాం ఘటపదలక్షణాయాం ఘటస్యాపి కర్మతాయామన్వయధీ ప్రసంగః। తద్వాక్య వ్యక్తి జన్యపదాన్వయ
బోధా ప్రసిద్ధ్యా తాదృశబోధం ప్రతి తద్వాక్య వ్యక్తి ధర్మిక పదాన్వయ ప్రతీతి పరతా నిశ్చయత్వేన హేతుత్వ
స్యాసంభవాదితి వాచ్యం। కర్మతా ధర్మిక ఘట ప్రకారకాన్వయబోధస్య వాక్యాంతర జన్యస్యైవ పారమార్థిక
తయా తాదృశబోధే వాక్యాంతర ధర్మిక పదాన్వయ ప్రతీతి పరతా నిశ్చయస్య హేతుతయా తదభా
వాదేవ తదానీం పటః కర్మత్వ ప్రతీత్యసంభవాదితి దిక్। తద్భిన్న తు ... తానాం తాత్పర్య హేతుభూతా
నాం ప్రకరణాభిజ్ఞానాభిధానాం ప్రకారాణాం భిన్న స్వాత్మకానాం। విభిన్నేనం విలక్షణానాం భిన్నేనం తాత్పర్యభిన్నా
పేక్షయా లాఘవాదాహ। అవశ్యేతి। తద్ధి తేషాం శివత దన్యత్ కిం తేనేతి నాప్యయామితి భావః। తదుభయేక

త్వేన తాత్పర్యానుమాపకత్వేన। వ్యాప్య[illegible]సిద్ధాంతమ్ ఇతి। తథాచ। సైంధవమానయేత్యాదౌ సైంధవపదజ
౮ న్యలవణాన్వయబుద్ధితాత్పర్యానుమాపకతయాఽభిమతత్వే తత్ప్రకారకశాబ్దజనకత్వేనైవ విశేషతో
హేతుత్వమితి భావః। నన్వేవం కార్యకారణభావానాం తత్తాత్పర్యజ్ఞానస్యాపి తత్తద్వాక్యవృత్తిధర్మికత్వ
తద్జ్ఞానం తనత్వాదినివేశనబాహుల్యసమానత్వాత్ [illegible]వం దానదశాయాం సైంధవపదజన్యలవణాన్వ
యబుద్ధ్యవ్యభిచారాత్। భోజనదశాయాం సైరితత్వరూపతత్తత్ప్రకారకశాబ్దే సత్యపి తదానీమసత్వాదితి వా
చ్యం। అన్యథా హేతూత్తరత్వాంతర్భావేణ కార్యకారణభావస్య వక్తవ్యత్వాదితి ధ్యేయం। యత్తు లవణా
ద్యన్వయబోధత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి లవణాదితాత్పర్యవ్యాప్యవిషయకజ్ఞానత్వేనానుగతరూపేణ హేతుత్వ
మితి తత్తుచ్ఛం। లవణాంతాత్పర్యవ్యాప్యస్యాపి లవణప్రకరణత్వస్య భోజనదశాయాం సైంధవమానయేత్యా
దితో లవణాన్వయబోధవ్యభిచారాత్। తదీయతాత్పర్యవ్యాప్యస్యైవ సామాన్యతః ప్రమేయత్వాదినా
గ్రహేపి తదన్వయబోధప్రసంగాచ్చ। న చ తదన్వయబోధే తద్భిన్నకతాత్పర్యవ్యాప్యత్వప్రకారకజ్ఞా
నత్వేనైవ హేతుమతో నోక్తదోష ఇతి వాచ్యం। ప్రథమం ప్రకృతమశక్యత్వాత్ ఇత్యుక్తదోషతాదవస్థ్యా

తాత్పర్యవ్యాప్యత్వేనాప్రతీతస్యాపి ఘటాంబరనాది ప్రకరణాస్య విశిష్యోపస్థితౌ లవణాదేర్వ్యన్వయబోధస్యా
నుభవసిద్ధత్వాచ్చ। తథాసతి లాఘవేన తాత్పర్యజ్ఞానస్యైవ హేతుత్వౌచిత్యాచ్చేతి దిక్। ఏవంచేతి। ప్రకరణా
జ్ఞానస్యైవ హేతుత్వే చ తాత్పర్యగ్రాహకత్వా నాదేయమితి పదేనాన్వయః। తస్య తాత్పర్యస్య। తదనుత్పాదాత్ శాబ్ద
బుద్ధ్యనుత్పాదాత్। తన్నిశ్చయస్య తాత్పర్యనిశ్చయస్య। న నుసాధుత్వసంశయవ్యతిరేకనిశ్చయప్రతిబద్ధ్యో
సాధుత్వజ్ఞానాజ్జన్యశాబ్దబోధే ఉక్తవ్యాప్తే ర్వ్యభిచారాదాహ। యత్ర పదేతి। అనేకార్థోపస్థితౌ సైం
ధవాదిపదేన లవణాఘటకాద్యుపస్థితౌ ఏకార్థమాత్రాన్వయే। లవణార్థమాత్రాన్వయే। న నుప్రకర-
ణాదికం తత్ర వినిగమకం వాచ్యమత ఆహ। లక్షణేతి। తాత్పర్యాన్యథానుపపత్తేరేవ లక్షణాకల్పకత్వాది
తి భావః। ముఖ్యార్థబాధవత్త్వేనైవ సంకల్పనీయత్వాత ఆహ। ముఖ్యేతి। సర్వత్రేతి। తథాచ యష్టీః ప్రవే
శయేత్యత్ర ముఖ్యార్థే యష్ట్యాదౌ తాత్పర్యజ్ఞానాభావాదేవాస్మన్మతే తస్యాన్వయబోధస్యాసత్త్వే
లక్ష్యార్థస్య యష్టిధరాదేరివ ముఖ్యార్థస్యాపి యష్ట్యాదేరన్వయబోధః స్యాత్। లక్షణాకల్పకస్య ము
ఖ్యార్థబాధస్య సత్వాదతో యష్టిధరాన్వయబోధార్థం తాత్పర్యజ్ఞానస్య హేతుత్వమవశ్యం

వాచ్యమితి సకాంక్షత్వమాశయః। స్వమతే తు ముఖ్యార్థాబాధానుకూలప్రకారతావిరహాదేవ నతస్యాన్వ
యః। భూజసోపయుక్తత్వరూపప్రకారతాశాలిముఖ్యార్థస్యాన్వయబోధానుపపత్తేరితి భావః॥
వస్తుతో లక్షణాకల్పకత్వమనుమాపకత్వం తచ్చ వ్యభిచారిహేతునా తత్త్వద్వృత్తిత్వహేతునాపి సంభవ
తీతి హృదయం। సిద్ధేరిత్యంతం వ్యాహతవాహిత్వహేతుః। అనుభవ ప్రత్యక్షానుమితిభ్యాం భేదే తూక్త ఏవహే
తుబోధ్యః। [illegible]శబ్దబోధ ఇతి ప్రాగుక్తకారికాం పరిశంకయా కారికాంతరమవతారయ
తి। న[illegible]తి। ననునిరర్థకైరితి చెలోద్ధః సంపాదనీయ ఇతి పూర్వేణాన్వయః। యథాని కస్య పాచకాదిసా
ధకశబ్దస్య వృత్త్యుపస్థాప్యార్థాప్రసిద్ధిరాహ। వ్యుత్పత్తి కస్యేతి। తథా చ కారికాయాం సాధకపదం
స్వవిషయితావ్యాపకవిషయితాకశక్తిస్వవృత్త్యుపస్థాప్యపదమితి భావః। అనుకూలాలోవిషయకవిధ
యాజనకతావచ్ఛేదకః। పాచకాద్య ఇత్యాదిపదేన భూమ ప్రభృతిధాతూనాం పరిగ్రహః। సుబాద్య ఇత్యా
దిపదేన తృత్తద్ధితాఖ్యాతప్రత్యయానాం పరిగ్రహః। చాదయ ఇత్యాదిపదేనైవ తు ప్రభృతేః పరిగ్రహః। అపి
శబ్దో త్వప్యవివరణాం సహతేతి। అసహత్వాపీతి। శబ్దాంతరమసహత్వాపి స్వార్థస్యాన్వయబో

ధం జనయతీతి పూర్వేణాన్వయః। షుటమిత్యాదివాక్యస్య నయ ఇత్యాదిసహకారేణైవ తదసహకారే
ణాపి సార్థక్యస్యేష్టత్వాదిత్యత ఆహ తదభావే తత్తద్వాక్యార్థానుపపత్త్యా సార్థక్యస్యానుపపత్తేరనర్థ
క్యత్వమేవ సార్థకశబ్దత్వమితి భావః। నను శబ్దవిశేషణాదిశబ్దస్యాప్యుపసిద్ధత్వాత్ తదన్వయబోధకత్వ సర్వలక్ష
ణం తత్రావ్యాప్తమత ఆహ। శబ్దవిశేషణాదీతి। తథాచ శబ్దాంతరసహకారేణాన్యపదార్థానాం యాదృశవిష
యితాకబోధజనకత్వం యత్ తత్తాదృశవిషయితాకాన్వయబోధజనకత్వమితి భావః। నన్వేవం ఘటాది
పురుషాదిశబ్దాంతరేణ శబ్దవిశేషణాదిశబ్దస్య కేవలస్యైకః సార్థకత్వస్యాపి విశిష్టత్వాదాహ। పరం త్వితి। ప్రకృతిః ప్రత్య
యశ్చేత్యాదివిధానం వ్యాఖ్యాతం సమాయాతమితి। కాదికార్థస్య ఘటపదం సకలకుమారస్య వకారస్య వర్ణస్య ఘటే
శక్తత్వాదితి। పచతీత్యాదౌ శప్ ఇత్యాదౌ శ్నుః। అదినా ప్రత్యయిత్యాదౌ పకారాదిప్రాప్త్యా। నను పుత్రేణేత్యాదౌ పుత్ర
శబ్దసహకారేణైవ పుష్టాదిసంబంధస్య బోధకత్వం కేవలం సార్థకమితి వ్యాప్తిరిత ఆహ। పుత్రో వ ఇతి। న ప్రసంగో నాతివ్యా
ప్తిః। తథాచ తస్య సార్థకత్వప్రసిద్ధ్యా తదనంతర్భావాదితి భావః। నన్వేవం చంద్రనిభోయమిత్యాదౌ నిభాదేః సదృశార్థ
త్వాత్ తత్రాతివ్యాప్తిర్దుర్వారేత్యత ఆహ। సదృశార్థ ఇతి। సమాసాంతర్గతనిభాదిభిన్నశబ్దానాం సార్థకత్వరక్షణా
య నియతత్వముక్తం। తత్రప్రకృత్యాదిషు మధ్యే నామధాతుభ్యాం చ ప్రకృతేర్ద్వైవిధ్యాత్ తత్ర లక్షణం ప్రాహయతి। పచ భూ

ప్రకృతయ ఇతి విశేష్యాదిత్యాదినా ప్రత్యయాంతరస్యోపగ్రహః। కర్మత్వకర్తృత్వాదావితి। ఏవమిత్యాదౌ పచా
౧౦ దిశబ్దాః సుబర్థకర్మత్వోద్దేశే స్వార్థస్య వర్తమానబోధజనకాః। స్వపతీత్యాదౌ భూప్రకృతి ధాతుః కర్తృత్వాదౌ స్వా
ర్థస్య వచనాదిబోధక ఇత్యర్థః। చైత్ర ఇత్యత్ర సుపో నిష్ఠాయ విశేషితదర్థ కర్తృస్య చైత్రః పచతీత్యత్ర తిఙాయో ఇతి
నిర్ణయవిశేషితదర్థ వర్తమానత్వస్య పాకే తదనుకూల కృతౌ వా అయమేతత్ప్రతి ఙోనిష్ఠేయో న త్వేవితదర్థ
స్య సాధనత్వస్య యోజనా అన్వయబోధాదిత్యర్థః। తథా చ ప్రత్యయవాచకార్థమేవ యో వృశశోజ్ఞవత్తాని ష్ఠయ ఏవైతత్స్వ
త్వమితి భావః। న తు స్వార్థస్యవబోధన ఇత్యత్ర స్వార్థపదం యదిస్వశక్యార్థపరం తదా కంసాదిపదత్తికార్థ్యే ప్రకృ
తిర్నస్యాత్ యది చ స్వవృత్త్యుపస్థాప్యపరం తదా పాకాదిశబ్దః పచనార్థే ప్రకృతిర్న స్యాత్। తా వృశశాం న స్వవృత్తి
విరహాదతః స్వార్థపదం వ్యాఖ్యాతి। [illegible]స్వస్య వహంతి తాత్పర్యాదినా। తదుపస్థాప్యేతి। యదృశశబ్దోపస్థాప్యేత్యర్థః। అప
స్థాప్యత్వం చ స్వస్వఘటకస్య వా ప్రవృత్తేతి। పూర్వకారికాయాం మేవోక్తమితి భావః। సచేతి। తథా విధస్వార్థస్యేత్యర్థః
పాకే త్వవేదాః శబ్దస్యేత్యనుషజ్యతే। సర్వపదార్థప్రధానస్యేతి। స్వఘటక యో వన్నామార్థధర్మిక స్యోత్తర విశేష్యే
ధాన్వయబోధకస్యేత్యర్థః। పూర్వపదార్థప్రధానస్యేతి స్వఘటక పూర్వపదార్థధర్మిక స్యోత్తరసుబర్థాన్వ

యయోర్ధర్మస్యేత్యర్థః। తత్రైవేతి। పూర్వపదార్థప్రధానస్యైవేత్యర్థః। ప్రాప్తజీవికేత్యాది ప్రాప్తజీవికామితి విగ్రహే
ప్రాప్తాపన్నయోర్ద్వితీయయా ఇతి సూత్రేణ తత్పురుషః। ప్రాప్తాజీవికా యేన ఇతి విగ్రహే బహువ్రీహౌ ప్రాప్తజా
నిరిత్యేవప్రయోగాత్ బహువ్రీహ్యాభావాయ యాంచాభావాత్ రిత్వనైనభవనాదిశాత్। అర్ధం పిప్పల్యాః ఇతి విగ్రహే
షష్ఠ్యా లబ్ధసమాసాన్త్యేతి తత్పురుషః। అర్ధపిప్పల్యాదీత్యాదినా పూర్వకాయాద్యుపగ్రహః। పూర్వం కాయస్యే
తి విగ్రహే తమాదయ వినా పూర్వాపరాధరేతి తత్పురుషవిధానాత్। పురుషః సింహ ఇవ ఇతి విగ్రహే ఉపమానస్యో
పమానైరితి కర్మధారయః। ఆదినా పురుషశార్దూలాద్యుపగ్రహః। స్వేతరార్థానవచ్ఛిన్నపదస్యావృత్తిమాహ।
బహుసుడ ఇత్యాదినా। ఇష్టదసమాప్తత్వం అల్పసూన్యత్వం కించిద్ధర్మాతిరిక్త యావద్ధర్మవత్త్వమితి యావత్।
తచ్చేహ ప్రాకృత్యాయామస్తీతి। ఇత్థంచ సుడ వృత్తి కించిద్ధర్మాతిరిక్త యావద్ధర్మ తేజస్త్వైకస్య యద్ధేః స్వార్థస్య బహు
త్వప్రత్యయార్థస్య ఇష్టదసమాప్త్వానాస్మన్ ప్రాక్ బహుచ ఇతి సూత్రేణ తాదృశార్థే బహుచో విధానాదితి
భావః। తాదృశస్వార్థస్య ఇష్టదసమాప్తత్వాదిరూపస్వార్థస్య చైత్ర ఇత్యాదౌ ప్రకృత్యర్థానవచ్ఛిన్నస్యాపి
కత్వాదిస్వార్థస్య చైత్రాదౌ సుబాదినాంబోధాత్సంభావ్యాదిభిరం నైత్యుక్తం। ఆదినా చైత్రసదృశ ఇత్యాదౌ సుబర్థస్సం

బోధ్యతావచ్ఛేదకప్రహాణః। బహుగుడ ఇత్యస్య ప్రకృత్యంతరత్వస్యాపి కాలేపి బోధ్యమాహ। కర్త్రర్థేతి। పాచక
౧౧ ఇత్యాదికర్త్రర్థకృత్సత్త్వే హి స్వోత్తరవిభక్త్యర్థసంఖ్యాయాం నిష్ఠతేవ కృదాదిః సువర్థసంఖ్యాతాన్ సంబోధయన్నపదాంతర
తార్థప్రకృత్యర్థానన్వయినం సంబోధయితుం శక్నోతీతి నాతివ్యాప్తిస్తత్రేత్యర్థః। పూర్వోక్తార్థపదర్శితాతిప్రసం
గముక్తం తత్ప్రత్యయబోధనతాత్పర్యకవిశేషణాత్ప్రకృత్యాపి నిరాకరిష్యతీత్యత ఆహ। నవాచంద్రనిభ ఇతి। ఏవకారా
దేః ప్రకృతత్వే బాధకమాహ ప్రకృతేరితి। ఏవకారాదిర్యది ప్రకృతిః స్యాత్తర్హి స్వోత్తరవిభక్తిసంఖ్యాన్వయస్య స్వసజాతీ-
యః స్యాత్ ఘటాదిప్రకృతివదిత్యర్థః। దాక్షిః పాచక ఇత్యాదౌ దక్షపచాదిస్వరూపప్రకృతేః స్వోత్తరవిభక్తి
సంఖ్యాన్వితాభావాన్న స్థూలశక్త్యల్పవాచకనిర్ణయసజాతీయతావసుపరణాంతస్య సమానానుపూర్వీకత్వేన ప్రా
ప్త్యాం ఇష్టాపత్తేర్నిరస్తతి। ఏవకారాదేశ్చైతి। సవిభక్తికత్వ ఏవేతి। తథాచ సుతరాం తత్సంఖ్యాన్వితాభావ ఇతి భావః। ఏ
వకారాదేః ప్రకృతిత్వవాదినాం శాబ్దికానాం మతం నిరసితుముపన్యస్యతి। యత్త్వితి। తత్ర పాదార్థ ఏవేత్యాదౌ ననుపా
దార్థస్యాన్వయిన వ్యవచ్ఛేదస్యైవకారేణ బోధనే పాదార్థాదిపదవైయర్థ్యమత ఆహ। తాదృశార్థేతి। తాత్పర్యేతి।
పాదార్థపదసమభివ్యాహృతైకస్యైవకారత్వేనైవ హేతునా పాదార్థాన్వయిన వ్యవచ్ఛేదపరత్వస్యైవకారేऽనుమా

నాదితి భావః। ఘటాదిలక్షణ-ఘటధర్మపదస్య ప్రముఖ వ్యావృత్త్యైవ కాలికత్వ-ఖి తత్త్ర మేళనం తాత్పర్యానుమానే వ్యభిచా
౨౦ రం చాహ। శక్యత్వాదివదితి। పచ తత్త్వాదౌ నిరర్థకే శబ్దాదివికరణావచ్ఛిన్న ధర్మః। నను తథాపి ఏవకారస్యాపి నిష్ఫ-
లయమాన స్త్రైవ తాదృశస్య ధర్మబాధకత్వ భావాదతః ప్రశ్నేతి త్వం అర్జునః పార్థ ఇత్యాదౌ అనిష్టిత స్యాప్య
వకారస్య తాదృశా ధర్మాన్వయబోధకత్వాదత ఆహ। తత్పేతి। ఏవకారస్యేత్యర్థః। ఋప్తేతి। అన్వయాన్నైతి సూ
త్రేణ విభక్తిలోపాదితి భావః। తాదృశేతి ఋప్తేత్యర్థః। అపలాపప్రసంగా ఇతి ఏవకారస్యైవ తాదృశ విశేషణ ధర్మ
స్యార్థకత్వాదితి భావః। తత్రాన్వయబోధస్యానుభవసిద్ధత్వే వివాదం దాహ। [illegible]తి। తయోః పార్థైవకారయోః
వభిన్నాంశించ తత్త్వదావివయోస్తాత్పర్య సంభవాదితి భావః। పార్థ ఏవేత్యాదావయోస్తాత్పర్యానుదశాయాం
తాదృశాన్వయబోధప్రసంగాభావాదాహ। తథాప్యవచ్ఛేదక ఏవేతి। తథా చాన్యైదాన్వయబోధప్రసంగాదిత్యర్థః
తస్మిం త్వమితి। తత్రేదం చి తాత్పర్యం అమరకోశాదినైవకారాదేః పూర్వవచ్ఛేదాదివాచిత్వస్యావ్యయవర్గే విధానాన్న
తేషాం నిరర్థకత్వం। అన్యథా ఘటాదిప్రకృతేరపి నిరర్థకత్వాపత్తేస్తత్ప్రముఖ వ్యావృత్తప్రత్యయానామేవ తద
ర్థసమర్థసామర్థ్యలక్షకత్వసంభవాత్। పాచక ఏవేత్యాదౌ పాచకాయిత్యస్యాన్యాపత్త్యేన లక్షణా సంభవాచ్చేతి। నను
పరశిఖం పుష్పమిత్యాదౌ శబ్దాంతరాధ్యాహారవదన్యస్య సంబంధితాదిరూపస్య ధర్మస్యాన్వయబోధనే పర

౭౨ హేతుత్వాదిభాగస్య చ వ్యర్థత్వం శాబ్దనిశ్చయమాత్రస్యైవ హేతుత్వాపత్తేస్త్వపి ప్రకృతేతి తాత్పర్యపత్తేః తతః స్వోపస్థాపక
ధర్మస్యాన్వయబోధజనకీయా వృత్తిశక్త్యైవ తాన్నిశ్చయత్వేన హేతుత్వం తాదృశశబ్దస్యైవ ప్రకృతత్వం వాచ్యం। తథా
చ ఘటత్వజాత్యాదిధర్మస్య సమవాయవృత్తితావచ్ఛేదకయా బోధం ప్రతి విశేష్యతాశ్రయ సరసిజశబ్దనిశ్చయత్వేనైవ హేతుత్వాత్ తా
ద్యదితత్రాతివ్యాప్తిస్తదా బహువచనతో గ్రాహ్యప్ర ఇత్యాదౌ బహుత్వాదినిశ్చయత్వేనాహేతుత్వాన్నతత్రాతి-
వ్యాప్తిః। అతఏవ స్వప్రకారార్థమభిప్రేత్య స్వేతరానవచ్ఛిన్నత్వదలం వృథేత్యపాస్తమ్। లాఘవాదితి। కేవలా
ద్విభక్త్యభావాత్ ప్రత్యయమిత్యస్యాన్వయప్రాప్తమిత్యాదిః పరస్మైపదాదేః శ్రుతత్వార్థప్రత్యయత్వాదర్థం యు
వ్యాచష్టే యాదృశార్థ ఇతి। వృత్తిశబ్దస్య శక్తిలక్షణాన్యతరవాచి నః శక్తినిరూఢలక్షణాన్యతరబోధకతాయా
ముపకతావచ్ఛేదకత్వాత్। ప్రశంసాయామితి॥ భూమేతిదౌ ప్రశంసాసు నిత్యయోగే తిశాయనే సంసర్గేऽస్తివివ ప్తి
క్షాయాం సంతువాదృశాభావం త్వమేతన్నుశాసనాదితిభావః। ప్రకృత్యన్యపదలక్ష్య వ్యావృత్తిమాహ శక్త్యా ఇత్యాదినా।
శుక్లం పదం శుక్లరూపమిత్యత్ర శక్త్యా గుణస్య శుక్లాఘట ఇత్యత్ర నిరూఢలక్షణాయా గుణినో బోధకం
స్యాదాహితుస్త్రిషు తత్త్వత్ర శక్త్యాస్థితేః ప్రతిక్షత ఇత్యత్ర చ నిరూఢలక్షణాయా ప్రసిద్ధస్య బోధకేऽపి న తదర్థకే

ప్రకృతిశ్చోపాధిభిన్న ఇత్యర్థః। ప్రకృతే నార్థమధాతుకాదేన ద్వైవిధ్యాత్। అపభంశయోః పాదానం। నిపాతాన్స ఇత్యస్యవ్యాప్తి
త్తిమాహ। తథేతి। ననిపాతేష్వితి జినస్య ఇతి పూర్వేణాన్వయః। యాంకృశార్థ ప్రకృత్యను ఇత్యత్రం యాంకృశా
ర్థకోపదస్యవ్యాప్తిమాహ। సు[illegible] ఇయ వతి। తథాచ సముచ్చరతి సంవదిత్యాదౌ స్వరూపతాసుప్రకృతేః
ప్రకృతిత్వేపికర్తాప్రధర్మో ప్రకృతిభిన్నత్వాదృశాం ధర్మో ప్రకృతిలక్షణస్యాసంభవ ఇతి భావః। నిరూఢల
క్షణోపక్షం తాసుపరణాంస్యవ్యాప్తిమాహ। సత్యపీతి। తృతీయాదిశేక్ష్యం యత్తరణాదికం తత్సంబంధస్య కర్తృతాపదా
వన పాయాం దితి భావః। నని రూఢాన ప్రసిద్ధా। యకాలత్వవ్యాపకతోప్యపక్షతాదృశా ధర్మాభావ ధచనికేత్తియాంవ
త్ ప్రయోగవిరహాదిత్యస్య కర్మతావిశాం తృతీయాం దెరిత్యర్థః। ప్రాయశ ఇత్యస్యవ్యాప్తిమాహ। అత ఏవేతి। పశు
నారుద్రం యజతే ఇత్యస్య పశుం రుద్రాయ దదాతీత్యర్థః। సంప్రదానం చ వేత్థ ర్మకర్మస్యాత్తరణాం యదైరిత్య
నుశాసనాత్తత్ర కర్మతాపదావేవ తృతీయాదిప్రయోగాదితి భావః। యత ఏవ ప్రత్యయానాం నిరూఢ్యైవ లక్షణో ధ
యాం బోధకత్వం నతు లక్షణామాత్రేణాత ఏవ ఫణిభాష్యమపి సంగచ్ఛతే ఇత్యాహ। అత ఏవేతి। అన్యార్థబలాదితి।
ఏకమర్థం వక్తి తాదృవిభక్తిబలాదిత్యర్థః। ఏతేన సుపాం నిరూఢ్యైవ లక్షణయా బోధకత్వేన వ్యాఖ్యాతాః॥

నిరూఢాన్యలక్షణాయాం యోగరూఢబనకత్వేన వ్యాఖ్యాతా ఇత్యర్థః। తత్రాపీతి।। తేష్వపీత్యర్థః। ప్రత్యయత్వసంపాదకత్వా
౧౩ త్। ప్రత్యయలక్షణాశ్రయణకత్వాత్। గౌణత్వే ఇత్యస్య ప్రాగ్జనస్య కర్తృత్వేన వక్ష్యమాణత్వేన తులలక్షణాయాం దేశః। దాక్షిరిత్యత్ర ద
క్ష సూత్రపత్వమేవ తద్ధితార్థోగణేతు (ఆధునికవృత్త్యా) దేశో ధనాదికం వా పత్యుతేత్యత్ర పాకస్య భావః వేష్యతాం విధికమేషో
ఖ్యాతే స్వాధిగుణే తు వర్తమానత్వాదికం దేశాదివా తత్ర శక్తినిరూఢలక్షణయోరన్యతరాభావాత్ న సుబ్జుగుప్సత
ఇత్యాదౌ కలతాసద్భ్యర్థస్య సుప్ ధాతుప్రకృతేః పశ్చాద్విహితస్య సనాదిప్రత్యయస్య నిరర్థకతాపత్త్యా త్రైంత్రలక్షణావ్యా
ప్తిరత ఆహ। స్వార్థికేతి। స్వార్థే విహితప్రత్యయమాత్రస్యైవ చేత్యర్థః। నావ్యాప్తిరితి। జుగుప్సత ఇత్యత్ర నిం
దాస్వరూపకర్తృకత్వస్య దేవతేత్యత్ర దేవతాస్వరూపస్య తు మణ్ సతల్ భావ్యం యోర్ధనాదితి భావః। స్వరూపత్వం
చేహ ఆశ్రయాంశత్వ ధర్మవత్త్వమేవ సనాద్యర్థతావచ్ఛేదకం బోధ్యం। స్వార్థికానామాఖ్యాతేతద్ధితానాం ప్రత్య
యానాముపపాద్యత్వ తథావిధకృత్తానాముపేత దుపపాదయతి। భావేతి। అపూర్వేత్యాదౌ అకర్తరి కార్యాదికారకవిహిత
ఘఞాదేస్సనిరర్థకతాపత్త్యా వ్యాప్తేరయోగాద్ధ్యేయవిహితానామిత్యుక్తం। అత్రైవ గతిరితి స్వరూపాద్యర్థకత్వమే
వ ప్రత్యయత్వసంపాదకమిత్యర్థః। తత్రాపీతి। భావే ఘఞ్ క్తాదివిధానాదిత్యర్థః। అస్య ధాతుజాదేః స్వరూ

పాంధర్మకర్తృత్వాభావేనాన్వయాపత్తేరితి సుబర్థధాత్వర్థాన్వయస్యావ్యుత్పన్నత్వాదన్యథాపంసమిత్యాదితౌం
పిపచనకర్తృత్వసంభవాపత్తేరితి భావః। ననుసుబర్థకర్తృత్వాదౌ ధాత్వర్థాన్వయే నిరర్థకకృదంతధాతూం
త్తరసుపస్తత్రతాత్పర్యే నైరాకాంక్షాతిప్రసంగ ఇత్యత ఆహ। ఇత్థమేవేతి। ఘటాదేః స్వరూపకర్తృతాధారయామేవచేత్య
ర్థః। ప్రామాణ్యమితి। కృదంతలభ్యపాకస్వరూప ఏవ స్త్రైకపదార్థస్యాన్వయేనాన్వయాత్ నామార్థయో
రభేదాన్వయే నామ్నోః సమానవిభక్తిత్వస్యతంత్రత్వాదితి భావః। వ్యుత్పత్త్యాపత్తేరితి। క్రియావిశేషణానాం
కర్మత్వమేకత్వంనపుంసకత్వంచ ఇత్యనుశాసనాత్। తథాచ స్తోకం పాకః ఇత్యేవనియమతః ప్రయోగః
స్యాత్। నతు స్తోకః పాక ఇత్యపీతి భావః। యద్యపి పాచకం పశ్యేత్యాదౌ కృదంతస్య పాకకర్త్రాదావృత్తేక
తయా తదర్థవిశేషణత్వేన ధాత్వర్థపాకాదేరన్వయాయోగః। ఇతరవిశేషణత్వేనోపస్థితాన్య
త్రాన్వయే నిరాకాంక్షత్వాత్। తథాపి విశేష్యధర్మికత్వాదిరేవతత్రవిశేషణతయాన్వయాపత్తిరేవంపాకకర్తృ
కర్తరి ఏకస్మిన్ చైత్రః పాచకః ఇత్యాదిప్రయోగాపత్తిః పాకవ్యక్తేస్సంబాధితత్వాదితి భావః।

౧౪ యః ఇత్యాది। యః శబ్దః స్వభిన్నస్య యత్ శబ్దస్యార్థేన ధర్మిణా స్వార్థస్యాన్వయబోధనే కర్తా స్యాత్తత్ర
యత్ శబ్దసాపేక్షత్వయోః శబ్దయోర్మధ్యే పూర్వః శబ్దః ప్రకృతిః। పరః శబ్దః ప్రత్యయ ఇత్యర్థః। బహు
జాదావితి। బహుగుడో ద్రాక్షేత్యాదౌ బహుచ్ప్రత్యయలక్షణస్యావ్యాప్తిరతివ్యాప్తిశ్చ గుడాదౌ
ఏవం తత్ర తస్య గుడపదే ప్రకృతిలక్షణస్యావ్యాప్తిరతివ్యాప్తిశ్చ బహుచ్ ఇత్యర్థః। శాబ్దికసాపేక్షమాపత్తిస్స్యాన్
స్వమతముపన్యస్యతి। యద్వేతి। శబ్దాంతరార్థాన్వవిశిష్టస్య స్వార్థస్య ధర్మాంతరేణాన్వయబోధం ప్రతి
యః శబ్దః స్వరూపాయోగ్యః స ప్రత్యయః ఏవం చ సుప్తిఙ్ కృత్తద్ధితభేదాచ్చతుర్విధ ఇత్యర్థః। త-
యోః సుప్తిఙోరిదముపలక్షణం। పటుతర ఇత్యాదౌ తరప్ప్రభృతితద్ధితేష్వవ్యాప్తిమాశంక్యాహ ఏష ఇ-
త్యత్ర విసర్జనీయలోపే పునః సంయోగాభావాహ। సైష ఇతీతి। పాదస్య శ్లోకచరణస్య పునరితి స-
స్యపాదపూరణం ఇత్యనుశాసనాదితి భావః। ఇత్యాదీత్యాదిపదేన సైష రాజా యుధిష్ఠిర ఇత్యాద్యుపగ్ర-
హః। నామపదమితి। నామ ధాతుభిన్నప్రకృతిద్వైవిధ్యమాహ। ఏవమితి। యచ్చేతి తత్ర యోగ ఇష్టసాధన

షతి భావః ధాతూనామితి। న ప్రసంగ ఇతి పూర్వేణాన్వయః। లక్ష్యేషు లక్షణం యోజయన్నితి। తద్ధర్మావచ్ఛిన్న ఇత్యస్య వివృత్తిమాహ। పచతీత్యాదావిత్యాదినా। తత్ర పాకానుకూలకృతౌ వర్తమానత్వస్య తిబర్థ స్యాన్వయాదితి భావః। కృతీత్యాదినా కర్తాకారాదేరుపగ్రహః। వర్తమానత్వాదినా ఆశ్రయత్వాదేః పరిగ్రహః। తదవచ్ఛిన్నే। ప్రకృత్యర్థానవచ్ఛిన్నే స్వార్థే అప్రసంగో నాతివ్యాప్తిః। నిర్బాధస్యేత్యస్య ఫలమాహ। నిర్బాధేత్యాదినా। నిర్బాధాదిరేవేతి। తథా చ తదన్యత్వవిశేషణాదేవ తత్ర నిర్బాధే న ప్రసంగో నాతివ్యాప్తిరిత్యర్థః। అన్వయః సంబంధః। తదర్థమత్వం ప్రకృత్యాదేరపి త్వత ఉక్తం అన్వయబోధం ప్రతీతి। సుబాదీత్యాదిపదార్థం వివృణోతి। ప్రత్యయ ఇత్యస్యేతి। ప్రకృతినిపాతాన్యప్రశస్తవృత్తిమత్త్వలక్షణం ప్రాంసుక్తం ప్రత్యయత్వవాని స్వభిదస్య నివేశః సా వ్యాశ్రయః స్యాదత ఉక్తం ప్రత్యేకమితి। సుప్తిఙిత్యాది ప్రత్యేకధర్మావచ్ఛిన్న భిన్న ఇత్యర్థః। లక్ష్యేషు లక్షణం యోజయతి। బాధయో హేతి। నామాదీత్యాదినా। ధాతూనామప్రత్య-యానాము పగ్రహః। ఇత్యాదిరేవేతి। అనుభవ ఇతి పూర్వేణాన్వయః। ఆదినా స్మృతమనుభూతం స-

౧౫ ఘటితమిత్యాశంక్యా సన్నిపాతప్రసంగః। నన్విదం స్వార్థస్య తాదాత్మ్యేనార్థాంతరబోధాసమర్థధాతో-
గతమత ఆహ। సత్యమిత్యాది। సుబాద్యస్య ఇత్యస్య వ్యావృత్తిమాహ। ప్రత్యయస్యేతి। సుబాదిరేవేతి।
తథా చ తదన్యత్వవిశేషణస్య తత్రాతివ్యాప్తిరితి భావః॥ స్వార్థశబ్దస్య యౌగికస్వార్థపర్యంతపరతయా
ప్రయోజనమాహ। చ శబ్ద ఇత్యాదావితి। నను విభక్తిరిత్యాదౌ స్వార్థే శబ్దాంతరార్థస్య తాదాత్మ్యేనాన్వయబో-
ధకత్వమస్త్యేవ ప్రత్యయే ఇతి వ్యాప్తివారణాయ తత్సుబాద్యన్యత్వలాభార్థమత ఆహ। తథా సుబాదిరపీతి। అయం
పారిభాషికత్వాభిప్రాయః। సుబాదిరపి స్వపరతాయాం నిపాత ఇత్యర్థః। తథా చైకత్వాదిపరతాయామేవ సుబాదేర్నిపా-
తత్వవారణార్థం సుబాద్యన్యత్వమితి భావః॥ నను పురందరాదావిత్యాదౌ పురందరాదిశబ్దస్య స్వార్థే దేవతా-
దేస్తాదాత్మ్యేనాన్వయబోధకత్వమస్త్యేవ తత్రాతివ్యాప్తిరతస్తస్య లక్ష్యతయా నిరాకరోతి। పురందరప్రభృతావితి। ప్రభృతిప-
దాద్వ్యాఖ్యాయస్యేత్యాద్యుపగ్రహః। ఇదం తు దుర్ఘటమతే జుమరనందిమతే షణ్ణాం సూత్రాణి హ్రస్వత్వాభావాదితి ధ్యే-
యం। క్వచిదిత్యస్య వ్యావృత్తిమాహ। కార్తికాద్యావితి। నను శోభనం స్వరిత్యాదౌ స్వార్థస్య శోభనాదేస్తా

దాత్మ్యేనాన్వయసూక్ష్మతావత్త్వాః ప్రభృతినిపాతావ్యాప్తిరతస్తన్నిష్ఠలక్షణత్వమాహ। స్వర్గాదివత్త్వాదినా। నిర్దంప్రా
ద్యుపసర్గేఽతివ్యాప్తం తదర్థతాదాత్మ్యేన శక్యత్వప్రత్యయం దత ఆహ। ప్రాదయస్త్వితి। నహ్యర్థకా ఇతి। త
ధా చ తదర్థాప్రసిద్ధ్యైవ న తత్రాతివ్యాప్తిరితి భావః। నను ప్రబలమధిష్ఠిమిత్యాదౌ ప్రాదితః ప్రకర్షాద్యర్థబో
ధాదవశ్యం ప్రాదేః సార్థకత్వమత ఆహ। సార్థకాశ్చేదితి। ప్రాదయ ఇత్యనుషజ్యతే। తథా చ ప్రకర్షాద్యర్థ-
ప్రాదినిపాతత్వమిష్టమేవేతి భావః। నను నఞాదినిపాతానాం ప్రకృత్యన్వితత్వవిశిష్టానాం తదభావాజ్జాతౌ స-
త్త్వా నాస్తీతి వా కథం తత్తద్భావ్యం జాతినిరూపితాధేయతాశ్రయతావానిత్యన్వయబోధే నఞర్థ(?)న
ఞః ప్రథమాంతత్వాభావేన తదర్థేతి జధర్మాశ్రయత్వలక్షణాభావనాయాం వ్యాప్యాయోగాదత ఆహ। జా
తౌ సత్తేత్యాది। జాతివృత్తిత్వస్య। జాతినిరూపితాధేయతాశ్రయత్వస్య। ఏకార్థసమవాయాదిసంబంధేన-
జాతివృత్తిత్వస్య సత్త్వాయాం సత్త్వాదాహ। సమవేతత్వనిరూపితేతి। సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నాధేయతా-
నిరూపితస్వరూపసంబంధేనేత్యర్థః। నతు స్వత్వస్యాభావ ఇతి నఞా ప్రతిపాద్యత ఇత్యనుషజ్యతే। తత్ర। స-

౧౬ తద్విభావిక్రియాన్వయస్య క్రియాంప్రతి హేతుత్వరూపసత్త్వార్థాన్వయస్య। భావనాసంబంధేన ధాత్వర్థస్యైవ
నామార్థే ఽన్వయ ఇతి మతే మయోదం। న సూక్తవాక్యాత్సత్తాభావో జాతివృత్తితాశ్రయతావానిత్యనుభ
వస్య సర్వసిద్ధత్వాత్తదనుపపాదనావశ్యం నఞః ప్రథమాంతత్వం వాచ్యం। అతోఽస్త్యప్రయోగానుపపాదనబాధకాం
తరమాహ। జాతావిత్యాదినా। అన్వయాసంభవాచ్చేతి। అస్మాకం తు ప్రథమాద్వివచనాంత జాతిపదోపస్థా
ప్య జాతివృత్తిత్వస్య నిరుక్తసంబంధేనాభావస్యేతి జాత్యర్థద్వితయస్య చాన్వయబోధకాభావేన తదన్వయసంభ-
వాదితి భావః। నను సమవాయేన సత్తా జాతౌ నాస్తీతి అత్ర తత్సంబంధావచ్ఛిన్నజాతివృత్తిత్వస్యాప్రసిద్ధ్యా క
థముక్తక్రమేణ నఞర్థాభావః ప్రతీయతామత ఆహ సత్తేతి। స్వాత్మకస్వరూపసంబంధేన సత్తాయాం జా
తివృత్తిత్వస్య సత్త్వాదాహ। సమవేతత్వే యేతి। ప్రాగుక్తార్థకం॥ నన్వేవం త్వన్మతే సమవాయశబ్దలక్షణోపత్తిరత
ఆహ। విశేషణమితి। అభావమాత్రస్యైవ విశేషణతయా వృత్తిత్వనియమాత్సత్తాభావో జాతివృత్తితాశ్రయ
తావానిత్యన్వయసిద్ధికల్ప్యార్థమిత్యర్థః। ఆవశ్యకత్వాదితి। తథా చ తులాన్వయమనుప్రయోగ ఇతి భావః।

శంక్యతే। ప్రథమాంతేతి। నిరాచష్టే। ప్రథమాయామితి। విశిష్టసత్తాసమావృత్తిరిత్యాదేః ప్రమాణాత్ యది
తద్యుక్తం। ప్రత్యేకనిరూపితాధికరణతయైవాతిప్రసంగనిరాససంభవే పృథగాతదతిరిక్తత్వనివేశానామిత్యాశ
యేన కశ్చిదితి తద్యుక్తం। నను నఞర్థాభావో న చ మాత్రయోర్నామిత్యాదౌ శ్రోత్రాభావో మాత్రయోర్ఘటాభావో లాభాభా
వోంశులభమత్వాభావస్య పురుషోత్తమేన వక్తవ్యత్వాదభవంతీత్యన్వయబోధే ప్రథమాంతత్వం వినా తదర్థాభావం
తి। క్రియాపదార్థస్యాన్వయ యోగాదవశ్యం నఞాదినిపాతస్య ప్రకృతిత్వం। అన్యథా శ్రోత్రాభావమాత్రస్యం
లాభప్రోక్త్యంశుభమతిస్తేన సంభవతీత్యేవం శ్రోత్రాభావభవనకర్తృత్వస్యాభావబోధనే నైకనఞాం పృథగుపత్తేరి
తి దూషణం ప్రతిబంధిముఖేనోద్ధరతి। నశ్రోత్ర ఇత్యాదినా। అనేకేతి। ఏకేనైవ నఞా శ్రోత్రాభావభవనకర్తృత్వ
స్యాపి బోధసంభవాదితి భావః। ప్రసంగస్యేతి। ప్రకారాంతరవాదినామపసమాన త్వ ఇత్యత్ర న్యాయః। నఞ
ర్థాభావనాన్వయవాదినామపి సమాన ఇతి తదర్థః। యత్రేహం వ్యంతదుదాహరతి। నత మిత్యాదినా। విశేషణం
రారాధనేయత్నం విభవం విరించిః శ్రీధనాధియత్నే దాతు నాహంతత్త్వాన్వయబోధస్య ఏకేనైవ నఞా సంభవాద

నైకసంఖ్యాం వృత్త్యత్వం తత్ర దుర్వారం। న హి విరోధి విరహశ్శ్రీ విరహో ఘటనాధిపవిరహస్తత్వం విశేషం దాతుమర్హతీతి
౧౭ తత్ర వైశిష్ట్యే విశేష్యతావచ్ఛేదకస్తత్ర విరోధి విశేషాదేవిరహవానప్రసూపాయోస్తత్వేన ఉక్తవాక్యప్రమాదితాద్య
క తత్ప్రపత్తేః। నన్వేకైకానైకసంఖ్యాపూర్వపక్షప్రసక్తౌ వృత్తివిశేషాదావయోస్తత్వాభావస్య విరోధి ప్రసక్తావ
ప్యయుః। సంఖ్యాదినాన్వతరత్రైయప్యక్షమితి న్యాయేనానైకసంఖ్యామస్తైయ ధార్మికవిషయే విషయో హేతోర్వాన
రుశ్యం న దూష్యతీ తస్మాదిప్రాచీనసిద్ధాంతాచ్చైత్వత ఆహ। సమానసమానాధికరణసమాకాక్షేతి। అధికరణాంశే దోషాభా
వాభిధేః కింతు ధ్రుం చ విశేషదానాహర్తాశ్రయతావచ్ఛేదకావపి విరోధి దశాదేదాన్య నైవత ద్విష్ప్రదస్తు నైకసంఖ్యా
భవితుమర్హతీత్యనైకసంఖ్యాం సంభక్ష్యం। అథవా సమ్యుదమాత్రాభావపరం న పరంత్వభావసంబంధపరం తే-
తునానైవేతి తేషాం మవనమాయనానా న జ ఇతి సమానాధికరణవృత్తిత్వాభావాన్వయవాదినో మమాపి సమా
నం। మయాపి వృత్తిత్వాభావేనాత్ప్రప ప్రాప్త్యంశికారాత్ అధికరణాంశే దోషాభావ భేద ప్రక్తే దోషాపి సమాన ఏవ
త్వమేవమమాపి నషోభాభావసంబంధపరతాయాః ప్రకటితుం నాశక్యత్వమస్తీతి భావః। అనైకసంఖ్యామాన

స్వార్థప్రసంగశ్చైతన్నసుషచ్యతే। తథాహ్యో ఘోమాత్రస్యం లోఘ్యోఘ్యాశంభమతిస్మిన సంభవత్యత్రాప్యేకైవన జ్ఞాన
వనశత్రోర్యత్వ్యవచ్ఛేదబోధసంభవేపి సంఖ్యాదినాన్వతేశక్త్యైయ ధ్యర్థమిత్యాశంకాం తుల్యమితి భావః। నను న ఞా
దినిపాతస్య విశిష్టత్వం తత్ప్రభావేన తేధసంభవ్యమిత్యాదౌ యుష్మదోః స్థమితే మెప్రస్మృతత్వాదిశోంన స్యాత్ప
దార్థయోరేవతయోస్తదనుశాసనాత్పదశక్తిస్యవిశిష్టత్వం తపరత్వాత్। అన్యథా శక్తిమాత్రపశక్త్యైతే ధనమి
త్యాదిప్రయోగాం పత్తేరతఆహ। పదార్థయోరితి। తే ప్రస్మృతేతి। ప్రస్మృత పదాన్తే నౌవపసనసంపరిగ్రహః
విదా। సూత్రేఃసాకాంక్షేనిపాతస్య తత్రసాకాంక్షత్వం సంపాతాయాంతం। తస్యతే ప్రస్మృతత్వాదేశస్య। నను నిపాతాది
శబ్దానాం స్వార్థే శబ్దాంతరార్థస్య తాదాత్మ్యేనాన్వయబోధసాత్తత్రాతివ్యాప్తిరత ఆహ। స్వశాబ్దార్థే ఇతి।
ప్రాం సుక్తేతి। తథాచనిపాతస్యత్వమితి లక్షణేనివేశ్యమితి భావః। వివిధశబ్దాదిభేదత ఇత్యత్ర నిపాతస్యయన్ని
నావిధత్వముక్తం తద్విపృణోతి। సహాయమితి। చత్వాదాది। ఏతేషాం మర్థభేదో వాచ్యాధికారే వక్ష్యతే। ప్రత్య
యమాత్రం కింనరుద్రాదిత్యస్యయః। నను శబ్దాంతమపేక్ష్యైవ స్వార్థే స్వస్వార్థబోధకత్వం స్వాపేక్షత్వాన్నైదం—

౧౮ యుక్తమత ఆహ। నిరాకాంక్షసహకృతం వేతి। ననుప్రకృతిప్రత్యయనిష్ఠా(తా)నాం మిళనమేవాన్వయబోధకం వా
క్యమత ఆహ। మిళితానామితి। తథాత్వం అన్వయబోధకత్వం। సర్వత్రేతి। సర్వత్ర వాక్యేన పాతే మిళనస్య
సంభవాదితి భావః। తస్యాత్రస్యాసాంధర్భకశబ్దమాత్రస్య న్యూనతాం పరిహరతి। నిరాకాంక్షేతి। తస్య శబ్దసమూ
హస్య। నైవం న వాక్యం మిథ ఇత్యస్య వివరణం పరస్పరమితి। వక్ష్యంత ఇతి। సుబంతశ్చ తిఙంతశ్చ సుబంతే కసమ
స్థితం। సుప్తిఙంత తత్పిశర్ధం వాక్యమేవం చతుర్విధమితి పశ్చాద్వక్ష్యంత ఇత్యర్థః। అయోగ్యస్య లక్ష్య
త్వమాశంక్య నిషేధతి। వహ్నినా సించతీత్యాదితి। అత్ర దినాశరవిషాణం మిత్యాద్యుపగ్రహః। అసాంధర్భకం మిథో నిరా
కాంక్షం। సుప్తిఙంతచయోర్నైవ మిత్యస్య వివరణమాహ యత్వాతి। సుబంతచయస్య తదాప్తిస్థలమాహ। ప
చతి నచేతి। అత్ర పదలబ్ధమప్రాప్తమాహ। నవేతి। సుబంతే చయస్యాప్రాప్తిస్థానం ఘట ఇతి। తిఙంతస్య చ
యస్యాప్రాప్తిస్థానం పచతీతి। ననుఘటమిత్యేతావన్మాత్రస్య క్రియాపదరహితత్వేనావాక్యత్వే కథం తత్రాప్రాప్తిరత ఆహ।
క్రియారహితమితి। నియుక్తిరతాపదితి। క్రియాసహితాదివత్ క్రియారహితాదపి ఘట ఇత్యాదిశబ్దాద్బోధస్తాదావకతావ్

వృత్త్యయంబోధస్య సంగ్రహవికల్పత్త్వస్యాపివాక్యత్వేత్తత్త్వభావాదితి భావః। నిరుక్తి పదస్య వాక్యవృత్తి మాహ। [illegible]। జహదు
పాదానభూతాం ప్రకృతి నర్దృష్టైత్యర్థః। విభాగస్య। సంభక్ష శబ్దానాం త్రైవిధ్యవిభాగస్య। తత్ర నామధాతూపసర్గ్యోము
ఖ్యతూముఖ్యవిశేషవి[illegible]ధయోః। ప్రథమాంతత్వేన ప్రథమాంశే ఇత్యేవ పాఠః। నత్వస్య[illegible]తి। న ప్రథమాంశే అనిశ్చితా
ఖ్యపాదిశబ్దః స్వార్థముఖ్యవిశేష్యకబోధముత్పాదయంతీత్యర్థః। న హి తి। ఏకస్య ఘటనిష్ఠ హేతుతా ఇత్యాకా
రకస్య హేతుతా ముఖ్యవిశేష్యకబోధస్యైవ ఘటపాదితి వాక్యాదుత్పత్తేరితి భావః। అత ఏవ విభక్త్యంతం వినా సమా
సస్య బోధకత్వాదేవ। అపదమిత్యస్య సమాసస్య బోధకత్వాదేవ। అపదమిత్యస్య సమాసాదికమిత్యాదిః। నను
పదత్వం యది వృత్తిమత్త్వం తదా సమాసస్య తథాత్వాద్విభక్తి సహకారేణోపకర్థం సప్రయుజ్యత ఇత్యత ఆహ। విభ
క్త్యంతమితి। తథాచ విభక్త్యంతభిన్న సమాసాదికం నాన్వయ ప్రయుంజీతేతి వృద్ధవచనస్యార్థ ఇతి భావః। నను ప్
రూప తఘు(త్)మిత్యాద్యాబాంతరవాక్యార్థధీ పూర్వశీలామఘవాక్యార్థబోధినస్యాత్ పటధమర్కవీతాన్వయ
బోధరూపస్యాంతరబోధస్య పట ముఖ్యవిశేష్యకస్యైవ వాక్యత్వాత్। తద్ధేతుభూతస్య ఘటపాదిపదానాం ప్రథ

౧౮ మాంతత్వస్వాభావ్యాదత్రస్తత్రప్రాప్తత్వమాహ। ప్రతిపాదితత్వాదితి। ననుతత్రాప్యంత. వాక్యార్థబోధస్యానుత్పత్తిః
ప్రతివిశిష్టపదస్వరూపాదావైశిష్ట్యావగాహిబోధో న స్యాత్। తత్ర విశేషణానాం వ్యాకరణవిశిష్టత్వయో వి
శేషణానిష్ప్రయస్పహితుత్వాదాహ విశిష్టేతి। ప్రమాణాంతరేణ ప్రత్యక్షాదినా। తత్ర ప్రతీతరూపమిత్యర్థః। ఏష్వః
అస్మాన్నాదినామభ్యః సర్వత్ర వృక్షవచనోన ప్రాప్తమిత్యాశయేనాహ। మల్లాభ్యామితి। కర్తృత్వాపవ్యయానుకూలా
ద్దైనేతి। ప్రథమాంతపదోపస్థాప్య ఏవ ధాత్వర్థాన్వయినాఖ్యాతార్థస్వభావనాదేః సాకాంక్షత్వాదితి భా
వః। ననుమల్లద్వయకర్తృకం పరస్పరకర్తృకం హననమిత్యాకారక ఏవాన్వయబోధః ఇత్యనెన్యాన్వపదస్య ప్రథ
మాంతత్వవిరహేऽపి న క్షతిస్తత్రాఖ్యాతస్వభావవిహితత్వేన కర్తృత్వబోధకత్వాదత ఆహ। అన్యథేతి। తథాత్వే
త్। ఆఖ్యాతసాకాంక్షత్వాత్। ఆఖ్యాతం ప్రథమాద్యపదేవేతి నియమసూత్రాదితి భావః। తజ్జ్ఞతుర్థిగాతి।
తన్నిరుక్తం నామార్థతు ధాత్వర్థవృత ఇతి శేషః। పశ్యైకపదార్థైః। రూఢయౌగికమప్యధికం నామమన్యతే స్విత్రియతే ఇ
త్యర్థః। ననుయోగరూఢస్య పంకజాదరూఢస్య పంకజాదరూఢత్వయౌగికత్వయోర్నియమార్థరూఢత్వాది

కం నామ విభాజకం మిథో విరుద్ధధర్మాణామేవ తథాత్వాత్ అత ఆహ । చ త్రయమితి । తాప్రభృతౌ అర్థ ఇతి అనుష
జ్యతే । నను షో శబ్దస్య దానుభానుధేనాదిశబ్దస్య చ ధాత్వర్థాన్వితస్వార్థబోధకానాం దిశ ప్రత్యయగర్భతావే
శేష్యాపి నరూఢత్వమేవ న తు కేవలం రూఢత్వం అత ఆహ । న వెషోరిత్యాది । ఇత్యాదిరిత్యాదిసూత్రలబ్ధ స్యానాది
శస్య అణాదిశస్య అణాదినాణంతర్గతస్య । శక్తివిరహేణేతి । వ్యాపకస్య కేూాంది వాంతత్రశక్తిగ్రాహకత్వాదితి
భావః । కించిదితి । నామశ్చ చిదర్థే ఇత్యనుషజ్యతే । ఏవమగ్రేపి । నను సంజ్ఞాయోంజె త్యాది ప్రయోజక ప్రదర్శా
శ్చ తః ప్రయోజ్యప్రదర్శస్య తల్లేశ నమదర్శనాద్యాలక్ష్య కస్య ప్రథమతస్త్వే రిపి గంగాపదస్య శక్తిగ్రహాత్త్వస్య లక్షణాని
శత్వమయుక్తమత ఆహ । ఆద్యవ్యుత్పత్త్యేతి । ఆద్యబోధానురోధేనేత్యర్థః । పూర్వవత్ । తీరవత్ । ఆజ్ఞానేకేతి ।
గంగాపదం యదితీరశక్తం స్యాత్ తదా ప్రత్యవ్యాపక తీరానుభవకతాం కస్మాత్తీరపదవత్ । న చేదం తత్ర స్వార్థతీరశక్తమ తథా
తం ప్రాథమిక శక్తిగ్రహస్య భ్రమత్వం కల్ప్యత ఇత్యర్థః । పశ్చైరిత్యాదేరర్థం వివృణోతి । రూఢ యతాంశ మిత్యాదినా ।
మండపేతి । మండం పిబతీతి వ్యుత్పత్త్యా కదాచిన్మండపానకర్తారమేవ తదేపిబోధయతి కదాచిచ్చ దృష్టద్వ్యగ్రహేపి

వేతి భావః। మందం పాతి రక్షతీతి వ్యుత్పత్త్యా మందపపదం మందశక్తేః ప్రహత్వప్రకారేణ గృహం బోధయేత్తయ
దియోగరూఢం కుర్యాత్తదా యతో విరూఢస్పష్టలాంతరముదాహరతి। మహారజతేతి॥ మహచ్చ తత్ రజతం చేతి
వ్యుత్పత్త్యా మహారజతపదం కదాచిన్మహద్రజతమేవ యోగార్థం బోధయతి। కదాచిద్రూఢ్యా సువర్ణత్వ
ప్రకారేణ సువర్ణమేవ బోధయతి। నను రూఢ్యర్థం దర్శనీ యోగార్థముయోక్తత్వాదిభావః। మహారజతా
వితప్పదినా యుక్త్యైకదేశమపదస్య ప్రహస్తస్య రూఢ్యా కుంకుమాంకురుకస్తూరికాశైలాత్రై యస్యైకదేశమఇ
త్వమురకౌశలుతెనే సుతెపనభిదస్య యత్రా నాంశైకదేశమిత్యతి వ్యుత్పత్త్యా యస్యైకదేశమస్య చ బోధనాది
తి ద్వయం రూఢలక్షణమపి ఏవమధికం స్యాదిత్యాశయేనోక్తం పరిశేషమితి। తద్విదేతి। తస్యాః సంజ్ఞాయాః
ఖిదాఖేద ఇత్యర్థః। సంకేతితమే వేతి। తథా చ కారికాస్థం సంకేతవత్పదం సంకేతమాత్రవదర్థకమితి భావః।
ఏవకారార్థం వివృణోతి। న తు యతాని కమపీతి। ఏవార్థని వేశస్య ప్రయోజనమాహ। తెనాకరూఢం త్వితి। న త-
థా న సంకేతితమేవ రూఢం నామ వేత్యాదికస్యైవ సంజ్ఞైత్యాదివివరణం। తదభిధానస్య ప్రయోజనమాహ నత్వి

తి విజ్ఞానవ్యాప్యాః తేఽప్యాదితి రూపాదేరిప సంజ్ఞాయామపి నామవిశేషరూపత్వ ఇత్యేకరూపత్వం చేత్యాదిచ
తుర్ధా విజ్ఞానస్య వ్యాప్యతాపత్తిరిత్యర్థః। నైమిత్తికేత్యాదికం వివృణోతి। సంజ్ఞాయాస్త్వితి అనుప్రకాశ్యేషాం
చకపాతకాదిశబ్దానాం ఇష్టోపలక్షితసంజ్ఞాత్వోపగమాత్। తదనుక్త్వాన్యాన్యత్వమత ఆహ। పాంచకేత్యాది
వక్ష్యత ఇతి శ్రుదంతరూపప్రయోగానికేనాప్యవిచార ఇతి శేషః। జాతిశబ్దాదిత్యాదినా ద్రవ్యశబ్దగుణశబ్ద-
క్రియాశబ్దానాముపగ్రహః। పరికల్పితాః ఇసు రూపాదయః। గుణావయవాదీనామితి। శబ్దానామితి పరిణామస్యేయుః।
క్షేం తత్త్వాదిత్యాదినా నవయత్వాదిజాత్యుపగ్రహః। ద్రవ్యేణేతి। అవయవిన్యశక్తిమత్త్వాదితి పరిణామస్యేయుః। పశు
పదస్య లాక్షణికవల్లింగూలవత్త్వాదిప్రకారేణ అక్షపదస్య చతుర్ణపత్త్వప్రకారేణ బోధకత్వాదితి భావః। పిశు
నాదిత్యాదినా గగనాదీనాముపగ్రహః। తేషాం శబ్దాదిగుణావత్త్వయా బోధకత్వాత్। పుణ్యేతి ధన్యపదస్య పుణ్యా
వత్త్వేన పిశునపదస్య దుష్టత్వేన బోధకత్వాదితి భావః। ప్రతీపేతి। ప్రకారభేదాయ ఇత్యాదిః। అమీషాం జాత్యా
దీనాం చాతుర్విధ్యాదిష్టేతి త్వాదిధర్మచతుష్టయవత్త్వాత్। పరిభాషికమిత్యస్య సంబంధమాహ। తదేతదితి। జడపదం

౨౧ చేష్టారహితే మూకపదం వాక్శ్రుధురేవ మూర్ఖపదం విద్యారహితే శక్తం తత్ర చ న జాతౌ ప్రవృత్తావచ్ఛిన్నం శక్తిమ
త్త్వం కింత్వభావావచ్ఛిన్నమేవేతి తేషామనుపపత్త్యభ్యుపగమాన్నానత్వమితి భావః। నను జడాదిశబ్దే చేష్టార
హితాదిమాత్రే శక్తం। తథా సతి ష్ఠితాదేరపి జడత్వాదిప్రసంగాత్। కింతు చేష్టారహితత్వ ప్రామాణ్యాదా
వేవ తత్కాలాయుక్తాదిపదవత్తదపి ద్రవ్యశబ్దవదవశ్యాదతల ఆహ। అప్యశౌనాదీనాంచేతి। శూన్యపదం అ
త్వం తాభావవత్త్వే అస్పదం శ్వేదవత్త్వే శక్తిమత్। న తు జాత్యాదిమత్త్వేనేతి తేషామనుగ్రహస్తదవస్థ ఇతి భా
వః। ఆదినా అధికరణాదిశబ్దస్యాప్యుపగ్రహః। తత్ర స్వరూపసంబంధస్య పదార్థాంతరస్యైవాధికరణత్వా
దేః శక్యతావచ్ఛేదకత్వాదితి ధ్యేయం। నైమిత్తికత్వస్య సంజ్ఞేతి శేషః। స్వాభిత్తభేదపాఠః। కేంచిత్రాదిరితి। సంకే
తస్య నిత్యత్వేవాద్యాశ్చైత్రయో రుపాదానం। హానవాదిసంజ్ఞాన్యాః। అభిధత్తే చెలాంధ యతి। వత్త్యేతి। అభిధత్తే
తి పూర్వేణాస్య యః। భవాదీనాం మతే వయుపస్థాపయతి। నత్వీతి। అనయసాదిశబ్దత్వస్య నాతాపదజా
తా సంజ్ఞా త్వం బంధేనాసతాపదాహ। సుబర్థేతి। ద్వితీయాద్యర్థకర్మత్వాదావిత్యర్థః। ఇదముపలక్ష

ణాం।సుఖదుఃఖహేతుత్వాదిరపి త్వాదికారణాం సమవేతత్వసంబంధేన ప్రత్యక్షధర్మేణోత్పాదావచ్ఛేదకో
ఽపేక్షణీయస్తేన జ్ఞానత్వస్య కత్వేపి సామ్యానామ్ ఇత్యాదౌ ద్వివచనాదిసార్థక్యసుపపత్తిరిత్యపి ద్రష్టవ్యం। సచ్చిదానందా- ష్టే
మానయెతివ్యాదివాక్యప్రామాణ్యాణిః పురుషస్య జ్ఞానిష్ఠకర్తృతాకబోధకః కథం స్యాదితి అహంకారాదేరితి। బో
ధస్య నయనాదేరిత్యాదిః ఉత్తరకాలం జ్ఞానత్వకర్తృతాకత్వబోధానంతరం। ఆక్షేపాదనుమానాత్। త
దిదానుమానమాహ। కర్తృత్వమిత్యాదినా। నవీయమితి। అధేయతాసంబంధేన జ్ఞానమదిత్యర్థః। జ్ఞానత్వక
ర్తృతాత్వాదితి। స్వాశ్రయవృత్తిత్వసంబంధేన జ్ఞానత్వమిత్యాదినా। ఉపాధేయమితి। నిష్ఠకర్తృతాత్వాదిత్యర్థః।
అనుమానసిద్ధమపి మానుమానస్య సాధ్యప్రసిద్ధ్యర్థం జ్ఞానత్వకర్తృతాకత్వాదితి। జ్ఞానత్వనిష్ఠఫలజన
కతావచ్ఛిన్నత్యర్థః। నచేతి వాంఛామిత్యన్వయః। హింతుత్వ ఇత్యస్యనిష్ప్రామాణికజ్ఞానత్వాన్వయబోధం ప్రతీ
త్యాదిః। శక్తిరితి నిరవచ్ఛిన్నేత్యర్థః। తథాత్వే। జ్ఞానత్వాన్వయబోధకత్వే। తత్త్వం జ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నశరవచ్ఛిన్నప్ర
కారత్వేబాధకం నిరస్యతి। నహీతి। కారితాదిప్రత్యక్షస్యప్రకారతాయాం ప్రభాబాధాపత్తేః సమవాయా

స్వతి। న సుబాధకాభావ ఏవ నిరుక్తవ్యాప్తౌ మానమత ఆహ। అయమితి। తస్య పక్షస్య జ్ఞాన
౨౨ తావిశిష్టానుమానమితి జ్ఞప్తిమతేన। వ్యభిచారాదితి। తత్ర ప్రకారత్వం శానిరవచ్ఛిన్నస్యైవ హేతోర్వ్యాప్యస్వధేయ
తాసంబంధేన ప్రకారత్వమితి భావః॥ నమూక్తస్థలే హేతోర్వ్యాప్త్యైవ హేతుస్వభావాన్న వ్యభిచారాత్ ఇత్యత ఆహ। ప్రాగి
తి। తత్ర అనుమానేనుపపత్తమితి వా। అయం వ్యాప్తిరనుపపత్తియేన హేతుత్వస్య స్వభావాదితి భావః। ఏతేనేతి పరాస్త
మిత్యన్వయః। విషయతయా విషయతాసంబంధేన ప్రకారత్వయోగ ఇత్యన్వయః। కారణాబాధముక్త్వా ఫలితం తదా
హ। సుబుద్ధిర్వినాశత్వాదావితి। పరంపరయా స్వాశ్రయవృత్తిత్వసంబంధేన అత్రస్థలే। హేతోః సజాతీయత్వాకారకమో
క్షేతి। నచైవమితి। సమవాయసంబంధేన జాతేః ప్రకారతాయాం ధర్మానవచ్ఛిన్నత్వే జాతేర్నిరవచ్ఛిన్నప్రకారత్వే సమవా
యసంసర్గావచ్ఛిన్నత్వనియమ ఏవేత్యర్థః। కాలికేనాతివ్యాప్తత్రకాలికేనాపరం కారిత్వ ప్రవృత్తత్వ సంబంధేన హే
త్వప్రకార ఇతి సంబంధభేదాదుదాహరణాంతరం వ్యయం। తాదృశ మతేరితి। కాలికేనారితాదిమతేరిత్యర్థః। ప్రమా
త్వయోగాదితి। కాలికాదిసంబంధేన హేతోర్వాదిసత్వే ప్రమాత్వయోగాదిత్యర్థః। అన్యథేతి। యేన సంబంధేన యత్ర

యద్వృత్తితే తత్రైవ తేన సంబంధేన తద్వృత్తిదహ్నిం న స్పృశ మోపన మజ్ఞప్తేః॥ దుర్వారత్వేతి। తన్మతే స్వాశ్రయాశ్రయ
త్వసంబంధేనైవ శుద్ధఘటత్వస్వప్రమాయా నివారణాత్వాదితి భావః॥ నను విశిష్టబుద్ధౌ విశేషణప్రమాణస్వతంత్రత్వని
యమేన వహ్నిం నాయం కాలికసంబంధేనేతి బుద్ధేః ప్రమాణాంశే తావదనుపపత్తిరత ఆహ। శబ్దస్పత్వాదిద్విశేష్టి। అగృ
హీతాంశే స్వీయవర్ణత్వేనా నయనాద్యనుభవపక్షానుమితిత్వంశి మితి నశ్యాయురితి భావః॥ అనుభవవిప్రతిపన్నం ప్ర
త్యాహ। జ్ఞానజనకతత్త్వాదావితి। గతిమతాపదీతావదితి నానుబద్ధ్వైకతాపన్నాయస్యాప్రతిహతః। అప్రసక్తాంశవిషయీకర
ణేతి। ననుసూత్రస్థలే శాత్వత్వావశిష్టమేవ జ్ఞాత్వైన తమతాపద్వస్వాయోంభవితా ఇత్యత ఆహ జ్ఞానత్వత్వేతి। నను జ్ఞానా
నయత్వాదౌ శుద్ధజ్ఞానత్వానుభావకస్య జ్ఞానపదస్య జ్ఞానజనకతత్త్వాదౌ జ్ఞానత్వతాపవహ్నిస్తైల[illegible]వాచ్యా। తేన జ్ఞానత్వ
ం వజ్ఞతత్త్వాకారకః అన్వయబోధో నానుపపన్న ఇత్యత ఆహ। స్వాశ్రయేతి। వృత్తిబారాదితి। జ్ఞానః సమవాయేన నతి
మాన స్వాశ్రయసమవేతత్వసంబంధేన నతి[illegible]దిత్యత్ర సత్త్వాద్రవ్యత్వాదావృత్తిబారకః పక్షేప్సరూపాసిద్ధశ్చైవం
జ్ఞానేనాదుః శేష్యతాపదిత్యర్థః। తథా చ తత్రైవ జ్ఞానధర్మికనతిమత్వబోధప్రపత్త్యర్థం చేష్టానాపి జాతివిశేష్యశక్తి

౨౪ రుపేయుః। న చ తత్ర లాఘవేన సోత్పత్తికత్వస్య సోపదస్య తత్ర సవిలక్షణాసకలగత్యాపత్తి వాచ్యం। ప్రకృతే విశేషం మతైలక్షణ్యా
ర్థస్య తదస్తి న ప్రకారతయైవ వాచ్యయుఙ్గిద్భిర్జ్ఞానస్య స్వాకారేణాంతర్భావే ఫలాన్వయబోధానుపపత్తేరిత్యస్య
త్ర విస్తరః। ఏతేనేతి। వినాపూర్వాపత్తిం సామిత్యాదివాక్యాత్ పూర్వం తత్పదాదానవాప్యనుబద్ధవినేత్యర్థః। శ్రీకరమతమ
నాదియమిత్యర్థకస్వయుః। దూషణాంతరమాహ। మిథోవిరుద్ధాన్యాపి మితి। న చ సాంఖ్యతత్వాదివిరుద్ధార్థశ్రుతా
ర్థాపత్తిత్వసామర్థ్యం వై జ్ఞాత్వాంతరమేవ తాదృశబోధే శ్రీకరశైరుపేయతమితి వాచ్యం। తాదృశవైజ్ఞాత్యస్యా
నాభావాత్। ప్రత్యుత సవాధ్యవసాయి తథైకశాబ్దత్వస్యైవానుభవాదితి భావః। మండనాచార్యమతం నిరసి
తుముపన్యస్యతి। యత్త్వితి। ఇతి న్యాయాదివిత్యాదిపదే నసామాన్యయుక్తాధికరణతత్వాదివాక్యస్యాప్రహః। న సుజ్ఞాతి
ప్రత్యక్షాన్నమర్థ్యజాతావేవ శక్తా వినిగమకాభావాన్నిత్యత ఆహ। వ్యక్తేనామితి। బహుత్వేనేతి। నను ప్రత్యేకవ్యక్తావపి స
మంచాంతః శక్తౌ వినిగమనావిరహ ఏవ ఇత్యత ఆహ। అన్యలభ్యత్వేన చేతి। తత్ర భాతి విశిష్టవ్యక్తౌ। న త్వేవం సామ
ప్యత్వే తత్పదాముఖ్యార్థస్య సాంత్వైకాన్వయానుపపత్తేరభావాత్। సోపదస్య విలక్షణార్థ సహాదత ఆహ।

తాత్పర్యేతి। అస్తిత్వనాస్తిత్వే। ఆత్మాదవినాశే। తే అస్తిత్వనాస్తిత్వే। వ్యక్తివిశిష్టతాయాం। వ్యక్తిరహితాయాం। తన్మా
త్ర ఇత్యాదివిమాత్రస్య। తద్వతీత్యాదిమతి। అత్ర హేతుమాహ। శక్యేతి। శక్యస్య భావో యో ధర్మస్తత్త్వం బంధస్య
వలక్షణేత్యాదిత్వర్థః। నచేతి। ప్రయోగ ఇత్యగ్రే వ్యక్తం। వ్యంగ్యత్వం। శబ్దస్య నిరవచ్ఛిన్నస్య తద్భావిద్యేతి। కారణస్య
మహిమ్న ఇత్యాదిస్థలే ఏవేత్యర్థః। స్వనిష్ఠేతి ఇత్యాదినిష్ఠత్వార్థః। న స్వత్రపంచ మధ్యాద్యావధి తత్వదా స్వవ్యవహారే స్వత్వసంబం
ధేన ఇత్యాది వేదస్వయుం బాధకాభావ ఇత్యత ఆహ। అన్వయేతి। వ్యక్తిలక్షణే। ననుగంగాయాం ఘోష ఇత్యత్ర
ఇత్యాదావివ ప్రకృతేయుపపత్తేర్వృత్తిద్వయసిద్ధికాలే సప్తతిశక్తి ఇత్యత ఆహ। వస్తుత ఇతి। సామాన్యతో జాతేః
ప్రకారతాయాః సమవాయావచ్ఛిన్నత్వనియమస్య కాలీనేత్యత్వానిత్యాదిచోదే వ్యభిచారాదత ఉక్తం। శు
ద్ధస్యేతి నిరవచ్ఛిన్నస్యేత్యర్థః। తథాపి ఇత్యత్రైనమంత్రాణామిత్యత్ర కారణానుప్రవేశాయ వ్యభిచారాదుక్తం। శా
బ్దధీతి। తస్య। ఇత్యాదేః। ననుతథా విధానే ఏవ ద్రవ్యం ఘట ఇత్యాదిధియాం ప్రామాణ్యం। నస్యాత్ త్రహి ఘట ఇత్యా
దేః స్వరూపతః ప్రకారత్వం। ఘటత్వం చ సంయోగాదిన ఘటాదివృత్తి। తత్రాస్తి ఇత్యాదినా సంగ్రహాత్। నచ స్వాశ్రయ

౨౪ సమవాయివృత్తివృత్తిత్వసంబంధేన ఘటత్వవతి తేన సంబంధేన తత్ప్రకారకమిదం జ్ఞానం సంసర్గభ్రమ ఇతి వాచ్యం।
ఉక్తనియమాత్సమవాయేనైవ ప్రకారతాయాః వాచ్యత్వాదిత్యాశంక్య ఘటత్వాదిజాతిర్ద్రవ్యవృత్తిరేవ వాచ్యత్వప్రయుక్తం
తేన సంయోగేన చోక్తదోషః। తేజస్త్వాదివ్యాప్యనానాజాతిస్వీకారాదిత్యాశయేన సమాధత్తే ద్రవ్యం ఘట ఇ-
త్యాదీతి। యద్యపి తైః ప్రకారతాయాః సమవాయావచ్ఛిన్నత్వే కిం మానమత ఆహ ద్రవ్యమితి। అన్యథా తాదృ-
శప్రతీతేః సమవాయేన ఘటత్వాభావవత్ విశేష్యకత్వాత్ అప్రమాత్వాపత్తిరితి భావః। నను ద్రవ్యత్వవ్యా-
ప్యానాం తేజస్త్వాదిభిః సంకరభియైవ ఘటత్వాదిజాతివిరహాత్ ద్రవ్యం ఘట ఇతి ప్రతీతేః జాతివిషయకత్వాభావాత్తా-
దృశనియమే మానాభావ ఇత్యత ఆహ। ఘటత్వజాతేరితి। తథా చ ద్రవ్యత్వాదివ్యాప్యత్వ ఏవ ఘటత్వజాతేరయ-
ఇతి స్వీకార్యం యేన తాదృశనియమే మానాభావేఽప్యదితి భావః। తాదృశ్యాప్యనేతి। నిత్యైనిత్యవృత్తిః। తాదృ-
శ్యేనేత్యాది వ్యక్తివృత్తిత్వమాహ। నిత్యైనేతి। అవయవాదౌ అవయవిత్వప్రసంగ ఇత్యాశయః। నన్వేవం తత్తన్నిత్యే-
త్వేన అవయవిభిన్నసర్వనిష్ఠత్వాభావాద్ఘటవృత్తిజాతేః ఉభయనిష్ఠత్వమేవ స్వీకార్యం। తావతైవ అవ-

యాదిభ్యో నవ్యాదాససంభవాదత ఆహ। నచేతి। అతిప్రసంగ ఇతి। తథా చావశ్యం ఘటత్వరూపేణ ఘటశాబ్దబు
ద్ధిత్వం కార్యతావచ్ఛేదకం వాచ్యం। ఇతి లాఘవము కించిత్కరమితి భావః। ఏవం। ఉక్తరూపేణ హేతుహేతుమద్భా
వే। జన్యత్వమితి। బాధాదితి శేషః। నను ఘటశక్తతావచ్ఛేదకతాపన్నవచ్ఛిన్నశాబ్దధీజనకతావచ్ఛేదకత్వేనావిశిష్ట-
త్వాత్ తత్ప్రకారకపదశక్యత్వమావశ్యకమత ఆహ ఘటత్వేత్యాది। ఘటశక్తత్వస్య ఘటత్వవిశిష్టశక్తత్వస్య। నను ఘటాది
పదజన్యశాబ్దధీవిషయత్వమేవ ఘటాదిపదశక్యత్వమస్తు। లాఘవాదాస్తాం జనవాదేరపి శక్యత్వమేవేత్యా
శంకాం ఖండయతి శక్యత్వమితి ప్రసంగ్యమానత్వాదావతి। ఘటాదిపదధర్మికతాదిరూపమేవ తదావశ్యకం। తన్మాత్రా
దేరివ ఘటాదేరపి వ్యాపృత్తమేవేత్యాశయేనాహ। అత ఏవేతి। యద్వా। నన్వేవం పదానాం పదజన్యశాబ్దబోధానవగాహి
త్వయా తేషాం శక్యతావచ్ఛేదకత్వకల్పనే బాధకాభావ ఇత్యత ఆహ। అత ఏవేతి। స్వవృత్త్యాదీతి। స్వప్రకారకత్వక
జ్ఞానాదిష్వర్థః। ఆదినా విషయత్వాదేః పరిగ్రహః। తేషాం। అత్వాదీనాం। నపదశక్యత్వమితి। తథా చ యో
యచ్ఛాబ్దబోధానవగాహీ సోఽవశ్యం తచ్ఛాబ్దత్వావచ్ఛిన్నజనకతావచ్ఛేదక ఇతి వ్యాప్తేర్ఘటాదిబోధకపదాదేః శక్య

౨౫ తానవచ్ఛేదకత్వమితి భావః। అథ గోత్వప్రకారక గోధర్మికశాబ్దత్వమివ గోత్వప్రకారకశాబ్దత్వమపి గోత్వ
శక్తిజ్ఞానస్య కార్యతావచ్ఛేదకం వినిగమనావిరహాత్ తథా చ గురుతరకార్యకారణభావద్వయాపత్తిరతో లాఘవా
దాహ। అస్తు వేతి। అథ గోత్వశాబ్దత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి గోత్వశక్తిజ్ఞానత్వేనైవ హేతుత్వే గోత్వేన గవయాంశ
రస్యాయబుద్ధ్యాపత్తిరత ఆహ। విశేష్యతయేతి। శాబ్దం ప్రతీతి। గోత్వశాబ్దం ప్రతీత్యర్థః॥ నియామకత్వం హే-
తుత్వం। పూర్వకల్పాపేక్షయా లాఘవం వాప్నోతి। గోత్వాదిత్యాదినా। తచ్ఛక్తత్వజ్ఞానస్య। గోత్వశక్తత్వ
జ్ఞానస్య। నను గురూణాం మస్వధావ్యాప్తిత్వసంసర్గేణ గోత్వేన గవయాదిభానస్యాలౌకికతయా తదాపాద
నం దుర్ఘటమితి తదనురోధేన గోత్వస్య హేతుత్వకల్పనం నిష్ఫలమిత్యాశయేనాహ। వస్తుత ఇతి। ననువి
శా శేష్యతయా గోత్వశాబ్దబుద్ధేః సమవాయేన గోత్వస్య హేతుత్వే గోవృత్తేః శాబ్దబుద్ధేర్విషయత్వం నస్యా
దత ఆహ జాతేత్యాదినా। తద్విషయకసిద్ధం జాతివిషయకసిద్ధేః॥ గురూణాం మస్వధావ్యాప్తివిరహే గవయాది త్వ
విషయాదివిషయకశాబ్దస్యాలౌకికతయా ఆపాదనాప్రసిద్ధేశ్శంకతే। యద్వేతి। తత్ర సమవాయేతి। జాతిస

మవాయోఽప్యర్థః । ఘటత్వప్రకారకే చ నై । ఘటత్వనిర్వికల్పకే । ననుజాతేః సంసర్గానవచ్ఛిన్నవిషయతాయాం
తత్సమవాయాంతినియమో వాచ్యః । నిర్వికల్పకస్య సంసర్గానవచ్ఛిన్నవిషయతయా గురూణాంనిర్వికల్పకానంగీకా
రాచ్చైన వ్యభిచార ఇత్యత ఆహ । కాల ఇతి । అత్ర జాతేః స సమవాయసంసర్గావచ్ఛిన్నవిషయతాయాం తథాత్వమిత్యు
క్తౌ నైష దోష ఇతి ధ్యేయం । తథాత్వం । జాతిసమవాయివృత్తి విషయతానిరూపితత్వం । తథా చ నిర్వికల్పజాతేః ప్రకారతా
భావాత్ కాలాదౌ ఘటత్వావినిష్ఠత్ర చ సంసర్గావచ్ఛిన్నతాపత్ర వ్యభిచార ఇతి భావః । తథా తాపత్ । వ్యభిచారతాపత్ । తాదృశేతి ।
ఘటాదివిశేష్యతాకత్వమిత్యర్థః । అన్యథా ఽనుభవేన విషయీకరణాత్ । ననుఘటత్వరూపేణ ఘటద్వయం ద్విత్వప్రకారే వ్యభి
చారాదుక్తనియమాభావ ఇత్యత ఆహ । గుణాదిమితి । తథా చ తాదృశబుద్ధేరలౌకికత్వాత్ తయా అపేదనాసంభవాత్ తత్ర వ్యభిచా
రసంభవ ఇతి భావః । అత ఏవ ఘటత్వేన ఘటయోర్ద్విబోధస్యైవ సమవాయసంబంధేనాపి ఘటత్వాశాల్యబుద్ధేరలౌకికత్వాపాదే
వ । తత్ర ప్రకారకః ఘటత్వాదిప్రకారకః । తదీయేతి । ఘటత్వీయేత్యర్థః । అభాసానతాపత్తేః । అనవకతాపత్ వ్యాప్తిబలేనేతి । శాబ్ద
బోధస్య నిరవచ్ఛిన్నజాతిప్రకారత్వాంశ సమవాయసంసర్గావచ్ఛిన్నత్వేతి । వ్యాప్తిబలేనేత్యర్థః । సిద్ధే సమవాయావచ్ఛిన్నత్వసి

దేశాత్। అసిద్ధేరితి। జ్ఞానభిన్నే జాతేః ప్రకారతాయాః సమవాయసంసర్గావచ్ఛిన్నత్వాప్రసిద్ధేనేత్యర్థః। సిద్ధేః సమవా
౨౬ యాన్యసంబంధావచ్ఛిన్నతయా తత్సంబంధేనాపాదానాప్రసిద్ధేరిత్యర్థః। ఉపసంహరతి। ఏవం చేతి। అర్థః। శక్యః। అ
ర్థజాతి శివశక్యత్వేప్యశక్త్యా న వ్యవహారః। నస్యాదత ఆహ। యద్వాదావితి। (తాదృశేతి। సామాన్యశక్తతాజ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నశా
బ్దధీజనకతావచ్ఛేదక-సామాన్యాదిధర్మవత్త్వప్రత్యుక్త్యా శాక్త్ర ఇత్యర్థః। ఏవం జాతిశివశక్యత్వే। ఘటత్వాదౌ। ఘటత్వవిశిష్టఘ-
టత్వాదౌ। తాదృశాప్రత్యయే గతిత్వాదినా సంభవాదితి। జాతిత్వస్యాఖ్యాతత్వాదివ్యాప్తి జ్ఞానకరూప-త్వాదితి భావః। అశక్తేతి ప్రకా
రాంతరజాతిరితి తత్సిద్ధాంతానుసారేణాపసమూహ్యత్త గురూణాం మతే। జాతిత్వసంభవాదిత్యపి। తథా చ ఘటత్వాదౌ జా
తిత్వాభావేన తాదృశనియమబలాదపి సామాన్యధీనాం నస్యాదతః తత్ర శక్తిరితి భావః। సామాన్యజాతేరసత్త్వేపి ఘ
టత్వముపాధిర్వాస్య ఇతి తత్ర శక్తిర్వర్తతే శక్తిః కల్ప్యత ఇత్యత ఆహ। సంయోగేతి। ఉత్తరేత్యాదిః। తత్ర ఘటత్వాదౌ ప్రకారతా
భావాదితి। తథాచోక్తనియమే జాతేః ప్రకారత్వమిత్యత్ర ధర్మస్య ప్రకారత్వం ఇత్యాదినియమస్య కాలేపి నిరవచ్ఛిన్న
ప్రకారతాయాం వృత్తివిషయకత్వనియమాదుపాధిష్వసంభవాచ్ఛిన్నత్వనియమాద్ఘటత్వాదేస్తత్ర భానాసంభవాదితేయాంశీతాం

గత్వాం శక్తేః కల్పితత్వ ఇతి భావః। నను భూత్వస్య సమవాయసంసర్గావచ్ఛిన్నప్రకారత్వం తత్ర సమవాయి విషయతా నిరూ
పిత మితి వ్యాప్తిః సిద్ధ్యేవేతి। తథా చ గత్వాదిభానే న బాధక మత ఆహ। నిరుక్తేతి। ఉక్తరసంయోగావచ్ఛిన్నత్వఘటి
త ధాతో వ్యాపకత్వాత్। హేతుత్వావచ్ఛేదకత్వాత్। న త్వేవం యుత్వాదిధాతూనామపి యతన త్వావచ్ఛేదకశక్త్యనస్యూత్। అధఃసంయో
గావచ్ఛిన్నక్రియాం తత్వస్వరూప త్వాత్ యతన త్వావచ్ఛేదకత ఆహ। సురుత్వాది ప్రయోగ ఇతి। తత్ర పతనత్వాదౌ। నన్వేవం బాధిప
దావృత్తేర్భానాసంభవః పశుత్వాదేస్తు జుస్త్వాదినా సంకీర్ణం జాతిత్వాభావాత్। కింతు లోకభవల్లాంగూలాదివిశిష్టశక్తేః
పశుపదస్యానాయత్వాత్ కల్పిత ఇత్యాహ। పశ్వాదీతి। తత్ర లోమాందా। తన్మాత్రస్య లోమాందిమాత్రస్య। నను జాతేరవాత్రా
పి స్వాశ్రయతుల్యవిత్తి వేద్యత్వనియమం దేవ తద్విశిష్టస్యాప్యశక్తేర్లోకమ ఇత్యత ఆహ। లోకమాదీనామితి। నన్వేవం జాతే
రివ శక్యత్వే సామాన్యతాదివాచ్య నామప్రామాణ్యం స్వప్నజ్ఞానత్వ ఇత్యాదివాక్యానాం జాతి గమనకత్వతాప్రామా
ణ్యత్వాపత్తేరితి వాక్యం। స్వాశ్రయత్వరూపపరంపరాసంబంధేన సదాదావపసతి మత్వావచ్ఛేదకత్వయోర్వ్యాప్తిర్వాక్యానాం ప్రామా
ణ్యోద్భూపపత్తేః। న్యాయమతే పి తాదృశవాక్యస్య జాతేరపదార్థతయా తత్ర నిత్యత్వావచ్ఛేదకత్వయో వృత్తిష్వన్తతయా ప్రా—

మాంశ్యమితి భావః। అన్యథా జన్యజ్ఞానం తత్ర జాతే కేవలశక్యత్వే బ్రాంమో బాధక మితి శేషః। ప్రయోజ్యం జన్యతావచ్ఛేద
౨౭ కమితి వాచ్యమితి శేషః। కుత ఇత్యపేక్షాయామాహ। జన్యధీతి। తత్ప్రయోజ్యత్వ నియమ ఇతి కించిద్ధర్మావచ్ఛిన్నకార
ణతా నిరూపిత కార్యతావచ్ఛేదకత్వ నియమాదిత్యర్థః। తథా చ సోత్పత్తిశక్తి జ్ఞానస్యైవ సోత్వాదిశాబ్దబుద్ధిం ప్రతి హే
తుత్వే తత్ర సవాదివృత్తిత్వవగాహితా న స్యాత్ కారణాభావాత్। అతో సోత్వ విశిష్టసవాదిశక్తిజ్ఞానత్వేన హేతుత్వం వా
చ్యమితి భావః। అన్యథా జన్యజ్ఞానే నియవిషయతాయాః కారణతా ప్రయోజ్యత్వ నియమే సంసర్గావగాహిత్వవిశేషసం
సర్గవిషయకత్వవిశేషః। న స్యాత్ ధర్మికసంసర్గావగాహ్యనుమితౌ తత్ర పరామర్శస్య హేతుత్వే ఘటాదిజ్ఞానే సోత్తరమపి
తా పక్షే వహ్న్యాద్యవగాహ్యనుమితిః స్యాదత ఆహ। పక్షేతి। ఆదినా బాధాభావస్య సంగ్రహః। అర్థాపత్త్యనుమిత్యోరితా
నపది ష్టోపనయే। అర్థాపత్తౌ వ్యభిచారాదాహ। తత్ర కాశికేత్యేతి। తాదృశపరామర్శాద్యుత్తర జ్ఞానసామగ్రీతః
కస్యేత్యర్థః। నచైవమపి పూర్వకల్పద్వయే వృత్తివిషయకత్వస్య శక్తిధీ ప్రయోజ్యత్వ సిద్ధికారాత్తత్ర దోష ఇత్యత
ఆహ। కించేతి। ప్రతిబంధేరనుత్తరత్వాదాహ। కించేతి ఇత్యపి కశ్చిత్ అన్వయధీ హేతుః సోతాపన్వయధీ హేతుః। అ

ప్రసిద్ధత్వాత్। స్మృతిత్వవ్యాప్యయథార్థాత్ పూర్వమప్రతీతత్వాత్। తత్రేతి। అభిధానామకేతి పదార్థాన్తరే ఇత్యర్థః
ప్ర[illegible]మాణాభావాదితి। నిత్యసంకేతస్యైవాభిపదార్థత్వాదితి భావః। తస్యాపి పవాదిపదస్యాపి। ఆకాఙ్క్షాది-
సాంనిధ్యేన ఆకాఙ్క్షాదిసహకృతేన। జనకత్వాదితి। శాబ్దత్వం పక్షరూపవానిత్యాదివాక్యాదపి స్మృత్యనుభవజ-
ననే బాధకాభావాదితి భావః। హేతుత్వమితి। తథా చ పవాదిపదస్య స్మృత్యనుభవత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి-
అజనకత్వాత్ తస్య స్మృత్యశక్తత్వాపత్తిరితి భావః। అసత్త్వాదితి। ప్రమేయత్వాదిప్రకారేణ స్మృత్యను-
భవే పవాదిపదస్య హేతుత్వేన తస్య స్మృత్యనుభవస్య స్మృత్యనుభవసామాన్యజనకత్వాదితి భావః। నను
చైత్రాదిపదశక్తేర్న స్యాత్ తస్య మిత్రాదిసంకేతితత్వాత్త్వేన నిత్యసంకేతవత్త్వమానాభావాత్। ద్వాదశేహని పితా నా-
మ కుర్యాదితి శ్రుతేః పిత్రా కర్తవ్యం [illegible] సంకేతమాత్రవిధాయకత్వాదత ఆహ। తాదృశేతి। స్మృత్యనుభవజనకత్వ-
ప్రకారకసంకేతవత్త్వమిత్యర్థః। తస్య నిరుక్తశక్తత్వస్య। తథా స్మృత్యశక్తత్వం తజ్జనకత్వేన స్మృతిత్వేనాను-
భవజనకతయా సంకేతితత్వాజ్ఞానేన స్యాదేతదితి। ఏతద్దూషణం స్యాదిత్యర్థః। వాక్యశేషాదితి। యద్య

౨౮ పిపిత్రాద్యుపదేశశ్శక్తిగ్రాహకత్వేన వాచస్పతిమిశ్రాదిసంమతత్వాత్తదదర్శనే సత్వాన్నత్వం। తథాపి స్వమతే వివర
ణమేవమతసన్నిత్యర్థావాన్నసత్వాన తేతి తదుక్తం। శక్తిగ్రహం వ్యాకరణోపమానకోశాప్తవాక్యవ్యవహారతశ్చ।
వాక్యస్యశేషాద్వివృతేర్వదంతి సాన్నిధ్యతః సిద్ధపదస్యవృద్ధాః। ఇత్యాదిరాప్తోక్తత్వేపి కోలంబలీవర్దస్య నప్ర
థమోపన్యాసః। అమీషాం ఉపమానాదీనాం ప్రథమకోలంబాలకః అజ్ఞాసంకేతస్యగ్రహః। నిపుణానాం శక్తిగ్రహ
వతాం తద్వ్యాకృతః। సామాన్యయెత్యాదివాక్యాతః। తత్ర వానయనం। స్వవిషయేతి। ప్రవృత్తివిషయవిశేష్యకేత్యా
ర్థః। ఇతి ప్రవృత్తేరిత్యేవంక్రమేణ ప్రవృత్తేః। తజ్ఞానం కార్యతాజ్ఞానం। ప్రథమోపస్థితత్వస్య శక్తిగ్రాహకతా-
యామతిప్రసంగాదాహ। లాఘవాచ్చేతి। తథానింవృద్ధవాక్యాదస్య కార్యతాజ్ఞానాసంధారణాకారణాత్వక
ల్పనాయాం గౌరవాదితి భావః। తదనంతరం। కార్యతాజ్ఞానస్య సంధారణానంతరం। ఆవాపో
ద్వాపాభ్యాం స్వయవృత్తిరేకం కారికార్థం వ్యాకురుతే పశ్చాదితి। అతిదేశవాక్యాదితి। కోపసదృశో గవయపద
వాచ్య ఇత్యతిదేశవాక్యాదిత్యర్థః। ఇత్యాకారక ఇతి శక్తిగ్రహ ఇతి పూర్వేణాన్వయః। గుణాశగుణావాచ్యేత

ష్వేతేతి। గుణాంవతి వాయ్వై ఇత్యర్థః। తత్ర విచ దర్శయతి। శీత మితి। అత్ర పుంస్త్రత్వనైవ ప్రకృత నిర్వాహేను
ణేతి నియమార్థం। తేన పదానాం పుస్త్వే న్నైవ తత్తేన తదేవ పుంస్త్వం। అత ఏవ శక్త్యారూపం ఇతి ప్రత్యక్ష
మణౌరిః అత ఏవ చ రక్తం రూపం నాస్తీతి దీధిత్యాద్యుక్తమపి సంగచ్ఛతే రూపపురస్కారే న్నైవ పుంసత్వాద్విభాగా
త్। యద్వా గుణోరూపాని విశేష్యాభూత గుణా ఇత్యర్థః అన్యత్రాపి విశేషిత గుణా వాయ్వై శీతమిత్యర్థః। తేన సర్వ
క్తమధుర శీతా ఏవ రూపరసస్పర్శా ఇత్యత్ర శీత శబ్దస్య పుంస్త్వేపి నక్షతిః। యద్వా గుణాం విశేష్యం బం। అత ఏవ
వేత సవత్ సపం తవావలా శీలం హిమోను ణౌత్రిషు ఇతి వభ్రమః। తద్వ దర్థాః। శీతవ దర్థాః సుసామ ఇత్యా
దయోంభవంత్యర్థః। శుక్లాది శబ్దస్యేతి। శక్తి గ్రహ ఇతి పూర్వేణాన్వయః। నను గురుమతే వాయోరప్రత్యక్షా
న్ కారాత్ వాయుత్వ విశిష్ట ఏవ ప్రత్యక్షే తజ్జ ఏవ శక్తిగ్రహ ఏవ సంభవాన్నేదం ప్రసిద్ధ శబ్దసమానాధికర
ణ్యేన శక్తిగ్రహస్యోదాహరణమత ఆహ। నత్వశేతి। వాద్యావాదిత్వానామనః పరిగ్రహః। తదవచ్ఛిన్నస్య।
వాయుత్వావచ్ఛిన్నస్య। తత్ర వాయ్వాదౌ। నను నవ్యమతే మనస ఏవేంద్రియత్వాత్ త్రుపావేవ విశ్రామాత్ త్రుపిత్వ

౨౯

విశిష్ట ఏవ ప్రత్యక్షత ఏవ శక్తిగ్రహసంభవాన్నైదం యుక్తమతః స్థలాంతరమాహ। యథావేతి। మణికృదుక్తఉ
దాహరణాంన సంభవతీత్యాహ। సహకారేతి। యః సహకారతరుశ్వభిః శరణాం శమధురతరవర్ణాశ్శాతాన పికపద
వాచ్య ఇత్యర్థః। అప్రయుక్తస్వాదితి। కృత్యవాచి న్నద్య మిగశాఖాల్లోచం ప్రతిసామ జనాప యథాస్థి జన్యపదజ
న్యాయాం వాక్యత్వపస్థితేస్తం తత్రతాప్తతే। అన్యథా పక్షే చైత్రోగచ్ఛతీత్యత్ర ఏవ పచతి చైత్రోగచ్ఛతీత్యాదావపి పా
క కర్తృతాప్పవాచిన్నైగతి మత్వస్యాపత్తిరితి భావః। నను మణికృన్మతే చైత్రః పచతి చైత్రతాపదిత్యాది న్యాయచన్నా
ద్వయ బోధసమ్మకారాదాన్వ్యతాద్ధూర్జిజ్వకాన్వయబోధజనకవాక్యస్య నిరాకాంక్షత్వాత్। అత ఏవ యోంగః శూం
ద్రష్టాంనం పచతి సోఽతి నిందిత ఇత్యాదిరప్యత్ర వక్ష్యతీత్యత ఆహ। ప్రత్యక్షసిద్ధేతి। నను యవ మయ యత్తైరుభవతీతి
త్రుతౌ యవపదస్య నానార్థతయాఽప్యుపపత్తేః కం   బాదిరపి తరునివాహాశతత్వ తత్తత్ప్ర తత్ర సత్వభావాదత ఆ
హ। నానార్థత్వేతి।   యూ నవ్యతాప్పత్త్యా చ నామార్థసందేహ ఏకస్మిన్నర్థం ఏవ వేదస్య ప్రా
మాణ్యమితి। అత ఏవాహ। యవమయ ఇత్యాదికాణిశం సమ్మం చరు। యథా వేతి ప్రాఞ్చేత ఇతి ప్రాఞ్చి ఇం

ద్రుష్టస్వభావః స్వర్గాఖ్యం తత్కామ ఇత్యర్థః। యత్ర దుఃఖం నేతి। యద్యపి దుఃఖాసంభిన్నత్వం సుఖత్వం న దుఃఖస
మానాధికరణసుఖత్వం సుఖస్యాపి దుఃఖసమానాధికరణత్వాత్ నాప్యవచ్ఛేదకతాసంబంధేన యద్దుఃఖా
ధికరణం తద్వృత్తిభిన్నసుఖత్వం స్వర్గత్వం దుఃఖానవచ్ఛేదకఖండశరీరవర్తిహింసాసుఖేఽతివ్యాప్తేః। నాపి దుః
ఖప్రాగభావాసమానకాలీనసుఖత్వం తత్ ఐహికాంతిమసుఖస్యాపి తథాత్వాత్। న చ ప్రస్తమనంతరమిత్యని
ప్ర శేషం విరలలక్షణవాహేత్యాద్యుక్తసుఖత్వం తదితి నైష దోష ఇతి వాచ్యం। క్షతి పయః కాలావచ్ఛేదేనాస్వాదాదేః తథాసం
భా భవాత్। న చాఖిలాంప్రాపనీతమిత్యనేన ఇష్టకారణోచ్ఛిత్త్యవివక్షణాన్నైష దోషాపకర్షతి సుఖస్యాపి సంభవా
త్। అన్యథా తత ఏవాతిప్రసంగనిరాసే విశేషణాంతరవైయర్థ్యాత్। తథాపి అధర్మాజన్యశరీరజన్యసుఖత్వం లక్షణ
మిదం। న స్వయోనిహస్త్యశ్వాదిశరీరం తత్ర దుఃఖాత్ యతే రథర్మజన్యత్వాత్ సుఖమాత్రావచ్ఛేదకం తత్ శరీరే వమనా
భావాత్। న చ మరణస్య దుఃఖవ్యాప్తతయా స్వర్గశరీరే మరణాంగ దుఃఖసంభవాత్। అధర్మజన్యత్వమిత్యసం
భవః। తేన రాఃదుఃఖమృత్యవ ఇత్యాదివచనం దుఃఖాన్యపరమితి వాచ్యం। హింపత్యే బాధకాత్ తత్ కార్యాభావే నతాదృశవ్యా

ప్తైరసిద్ధేః సిద్ధౌ వా మరణాం దుఃఖజనకధర్మాణ్స్వత్వాంశధర్మవిశేషణీయం నా స్వధానచ స్వప్నేఽపి తు పుణ్యా
౨౦ త్మ్యయశంకయా స్వప్నేఽపి దుఃఖోత్పత్తేరావశ్యకత్వాత్ స్వప్నేప్తతాదవస్థం తదుక్తం స్వప్నేఽపి హంత భీతస్య ఇత్యాది
తి వాచ్యం। తస్య శరీరమాత్రనిద్రాపరత్వాత్। అత ధాత్రైతదస్యత్వైనాప్యధర్మవిశేషణాదితి చేత్। అప్రకృతద్యుః
ఖావచ్ఛేదకావృత్తి జాతిమన్నిత్యసుఖత్వే అశక్తారికా యాం స్తత్వ్ర్వమితి। న చ స్వర్గాంశరీరేఽపి హంతభయదుఃఖ
శ్రవణాదసంభవ ఇతి వాచ్యం। తస్య సంసారినిందాపరత్వాత్ తత్ దుఃఖాతిరిక్తత్వం వా దుఃఖవిశేషణీయ
త్వాదత ఏవ ధర్మజ